

Filozofie, ekonomie, politologie, sociologie, psychologie, historiografie

MARATHON

6/2011

číslo 105

**Teoretický časopis věnovaný otázkám postavení
člověka ve světě, ve společnosti, v současném dění**

Obsah:

1. ÚVODNÍ POZNÁMKA	2
2. HLAVNÍ MATERIÁLY	6
ŽENSKÝ ELEMENT V (NEJEN) EKONOMICKÉ VĚDĚ – ÚVOD DO PROBLEMATIKY (PAVEL SIRŮČEK)	6
ANTONÍN ŠVEHLA – AGRÁRNÍ POLITIK, MINISTR, PŘEDSEDA VLÁDY (JAROSLAV ŠETEK)	16
3. PROBLÉMY GLOBÁLNÍHO SVĚTA	21
SHAPING THE GLOBAL ORDER: PREDICTIONS AND HISTORICAL FORCES (MILAN JURÁSEK)	21
MODERNÍ SOCIALISMUS BY MĚL PROSAZOVAT UDRŽITELNÝ ROZVOJ (JAN ZEMAN)	32

MARATHON
Internet: <http://www.valencik.cz/marathon>

Vydává:
Radim Valenčík
jménem Otevřené společnosti příznivců
časopisu MARATHON

Vychází od listopadu 1996

Registrační značka: MK ČR 7785

ISSN 1211-8591

Redigují:
Vladimír Prorok
e-mail: prorok@vse.cz
Pavel Sirůček
e-mail: sirucek@vse.cz
Radim Valenčík (224933149)
e-mail: valencik@cbox.cz

Redakce a administrace:
Radim Valenčík, Ostrovní 16
110 00 Praha 1
tel.: 224933149
e-mail: valencik@cbox.cz

MARATHON is a bi-monthly Internet magazine founded in Prague at the end of 1996. Its aim is to help to clarify, from central and east European perspective, the reasons of present entanglement of the world developments, and participate in the search for prospective solutions.

About 120 authors contribute to the magazine on a regular basis and more write for it occasionally. So far MARATHON has been published in Czech with occasional documentation annexes in English or German. English summaries of articles are envisaged based on specific interests of readers.

Themes most often treated in the magazine include human capital, investments in education and other forms of human capital, nature and consequences of globalization, new approaches in economic theory (an attempt for synthesis of seemingly disparate concepts of K. Marx, J. Schumpeter, M. Friedman, G. Becker and R. Reich with regard to role played by innovations and the search for new space for economic growth), etc. Several specific projects of human capital investments have been developed on the basis of concepts analyzed in MARATHON.

The magazine can be accessed at:

<http://valencik.cz/marathon>

E-mail contact: valencik@cbox.cz

Do rukou se vám dostává časopis Marathon 6/2011. Jako obvykle, nejdřív některá základní sdělení:

- Zatím je časopis šířen finančně nenáročnými formami - několik xerokopíí, prostřednictvím disket, zasílán prostřednictvím fax modemu, prostřednictvím sítě INTERNET (<http://valencik.cz/marathon>).
- Časopis vychází jednou za dva měsíce, vždy 15. dne prvního z dvojice měsíců, které jsou po sobě. Nejbližší řádné číslo (1/2012) bude vydáno a objeví se na Internetu 15. ledna 2012.
- Rozsah časopisu je 40 stran tohoto formátu, což odpovídá přibližně 120 stranám standardního formátu.
- Kontaktní spojení, na kterém lze získat podrobnější informace o časopisu, vyjádřit připomínky, zaslat příspěvek apod., je (prozatím) prostřednictvím domácího telefonu: 224933149 (R.Valenčík).
- Příspěvky, případně připomínky a náměty, vzkazy redakci apod. lze rovněž zasílat na e-mailovou adresu: valencik@cbox.cz.
- V srpnu 1997 byl Marathon registrován ministerstvem kultury ČR, na vyžádání je distribuován užšímu okruhu čtenářů v běžné časopisecké podobě, je rovněž k dispozici v Národní knihovně v Praze Klementinu.
- V časopisu jsou uveřejňovány materiály vzniklé při řešení projektu GA ČR Teorie redistribučních systémů (vedený pod číslem 402/09/0086).
- Od počátku roku 2006 je Marathon vybaven redakčním systémem, prostřednictvím kterého lze zveřejňovat příspěvky a reagovat na již uveřejněné příspěvky.
- Příspěvky uveřejňujeme vždy recenzované, zpravidla včetně recenze (příp. ohlasu).

1. Úvodní poznámka

V rámci úvodní poznámky přinášíme obsáhlou informaci o průběhu a závěrech 14. mezinárodní vědecké konference Lidský kapitál a investice do vzdělání. V angličtině. Jednání konference rovněž proběhlo v angličtině a v angličtině je i sborník vydaný z této konference. (Zájemci jej najdou na přelomu roku na stránkách www.vsfs.cz.)

Část hlavní materiálu začínáme obsáhlým článkem P. Širůčka o ženách v ekonomické vědě. Ženám je zkrátka potřeba dát přednost a to i před tak významnou osobností, jakou byl A. Švehla, kterému je věnován druhý příspěvek z pera J. Šetka.

Třetí část tohoto čísla je věnovaná globální problematice. Obsahuje velmi zajímavé pojednání M. Jurásk o globálním řádu. Uveřejňujeme je v angličtině. Počítáme s tím, že trend uveřejňování textů v tomto jazyce budeme posilovat, protože svět již je takový, že je potřeba komunikovat nejen v našem malém prostoru. Druhý materiál zařazený do této části je od J. Zemana a obsahuje návrh přístupu k řešení současných globálních problémů na základě určité interpretace trvale udržitelného rozvoje. Uveřejňujeme jej s vědomím, že může vyvolat nejrůznější reakce, kterým rádi na stránkách našeho časopisu dáme prostor.

XIV. International Scientific Conference on Human Capital and Investment in Education

15 and 16 September 2011

University of Finance and Administration

Prague

Basic information

The 14th year of the International Scientific Conference was held on 15 and 16 September 2011 in Prague. The conference was attended by 62 experts from the Czech Republic, Canada, Poland, Slovenia and the United Kingdom, and 26 papers were presented there. The discussion took place in English, and one of its objectives was a significant extension of the international cooperation on topics associated with the fairly demanding focus of the conference. This is also why an informal working session was scheduled for the first day. Its objective was to establish or extend a long-term international cooperation, as well as to focus attention on key moments of the conference's content focus for the maximum of knowledge to be utilised during the discussion on the keynote session day.

Progress and conclusions of the conference

The opening paper by B. Šenkýřová (Rector, University of Finance and Administration – VŠFS, the Czech Republic), entitled HUMAN CAPITAL AND DEVELOPING SKILLS, was concerned with the importance of the concept of university as a learning organisation, which can successfully compete with others on the basis of how the organisation as a whole as well as each individual operating there utilises the level achieved and learns to understand more comprehensively what is happening.

The follow-up paper by P. Budinský (Vice-Rector, University of Finance and Administration, the Czech Republic), entitled HUMAN CAPITAL AND INVESTMENT IN EDUCATION – ANALYSIS OF 13 YEARS THEORY DEVELOPMENT, OPPORTUNITIES AND BARRIERS IN PRACTICE, presented the University of Finance and Administration as a learning organisation amidst the development of the concept of conferences with the topic of human capital and investment in education, regularly held since 1998. It demonstrated in detail how the concept of the 14th year of the event grew out of knowledge acquired over the previous years.

M. Kopicová (Former Minister of Education, Director of the National Training Fund and Vice-Chair of the Council for Research, Development and Innovation, the Czech Republic), in her paper entitled EDUCATION – RESEARCH – INNOVATION. HOW NOT TO LOSE DYNAMICS OF PAST DECADES, showed and, using statistical data, documented the deterioration of the Czech Republic's competitiveness because of the country's poor focus on the formation of innovation potential. This unfavourable trend will be impossible to reverse unless the Czech Republic accomplishes its transition from the investment-driven economy to the economy driven by innovation, with such transition being one of the main objectives of research & development and higher education reforms, which have decelerated recently.

An international team, composed of P. Matějů (the Czech Republic), H. Vossensteyn (the Netherlands), Tomáš Konečný (the Czech Republic) and S. Weidnerová (the Czech Republic), in its extensive paper entitled STUDENT FINANCING, OPPORTUNITY GROWTH, AND EQUITY IN ACCESS TO HIGHER EDUCATION (A CZECH-DUTCH COMPARATIVE STUDY OF STUDENT SUPPORT SYSTEMS AND THEIR EFFECTS ON THE DEVELOPMENT OF INEQUITY IN ACCESS TO HIGHER EDUCATION), demonstrated that systematically introduced tuitions at higher education institutions, complete with efficient financial aid systems for students, make high-quality education accessible to anyone, including students from socially disadvantaged families. A very detailed sociological analysis documented the above proposition by a comparison between the Czech Republic and the Netherlands.

S. Barber and C. Oldfield (both from the UK) presented a paper on the societal context of acquiring and using human capital, entitled AMATEUR FROM PROFESSIONAL, BIG SOCIETY FROM STAKEHOLDER: CAMERON'S AUSTERITY BRITAIN AND NEW LIMITATIONS OF THE STATE, which presented the above aspects of view of the developments in the United Kingdom over the recent decades in terms of the development of the relationship between professional state administration and civil society.

The address by A. Aristovnik (Slovenia), entitled RELATIVE EFFICIENCY OF PUBLIC EDUCATION AND R&D EXPENDITURES IN THE NEW EU MEMBER STATES: INTER-COUNTRY NON-PARAMETRIC APPROACH, provided a clearly arranged presentation of the original data acquired from the comparative analysis of new EU Member States (and Croatia) in respect of education and research.

In his paper entitled EDUCATION OR (AND) PROFESSIONAL TRAINING, V. Čechák (the Czech Republic) paid critical attention to certain topical issues of the higher education reform in the Czech Republic.

The address by H. Heissler (the Czech Republic) and P. Wawrosz (the Czech Republic), entitled CAUSES OF BARRIERS IN INVESTING INTO HUMAN CAPITAL, raised the issue of the conflict of interests among various societal stakeholders in acquiring and using human capital and the impact of those conflicts on the

preparation and implementation of reforms in the area concerned. In this context, it pointed out the possible application of the game theory in the relevant area.

T. Dyczkowski (Poland), in his paper entitled MONITORING IMPACT AND PERFORMANCE OF NON-GOVERNMENTAL ORGANISATIONS. THE STUDY ON POLISH NON-PROFITS OPERATING IN EDUCATION AND HEALTH CARE SECTORS, presented data that highlighted the role of the non-profit non-governmental sector in providing educational and healthcare services.

The address by P. Pevcina (Slovenia), entitled ASSOCIATIONAL LIFE AND CIVIC COMMUNITY IN THE INTERNATIONAL CONTEXT, took up the threads of the papers by S. Barber and C. Oldfield as well as the paper by T. Dyczkowski, and substantiated the importance of the increasing role of civil society in areas such as education and healthcare.

In his opening paper in section Reforms in the Sectors that Generate and Maintain Human Capital, entitled PENSIONS, HEALTH AND EDUCATION – REDISTRIBUTION OR INVESTMENT?, J. Vostatek (the Czech Republic) presented the basic models of funding these areas and brought into the agenda the relationships among them in terms of addressing the current problems as well as long-time prospects. The paper by J. Vostatek was followed up by R. Heidů (the Czech Republic), with his paper FAILURES OF THE SECOND AND THIRD PILLAR OF PENSION SYSTEMS IN EUROPE. IS THERE ANY GOOD EXAMPLE?, in which he highlighted some of the major problems of the pension system reform that is being pushed in the Czech Republic; by J. Mertl (the Czech Republic), with his paper INVESTMENTS IN HEALTH AS HUMAN CAPITAL, in which he presented healthcare as the case of social investment leading to the maintenance of human capital; by B. Sekerka (the Czech Republic) and R. Bařa (the Czech Republic), with paper SOME COMMENTS ON THE CZECH PENSION REFORM, which also critically analysed the pension system reform being pushed in the Czech Republic.

The papers presented in section Role of Education in Society included those by B. řtědroň (the Czech Republic) and J. Halřřovř (the Czech Republic), entitled NEW TRENDS OF DEVELOPMENT OF THE SOCIETY; by J. Witkowski (Poland) and A. Baraniecka (Poland), entitled THE SOCIAL CAPITAL IN SUPPLY CHAIN MANAGEMENT – IDENTIFICATION AND DEVELOPMENT, which remarkably used the social network theory and showed the relationship between the roles of human capital and social capital; by P. řechřk (the Czech Republic), entitled CURRENT RISKS IN HUMAN CAPITAL INVESTMENTS IN UNIVERSITY EDUCATION IN CZECH REPUBLIC; by R. Bedřetdinova (the Czech Republic), entitled PHILOSOPHY AND ECONOMY; and by V. Kocour (the Czech Republic), entitled ASTRONOMY AND ITS BENEFIT FOR HUMAN LIFE; the papers presented were concerned with various aspects of the role of education. Note that the individual presentations in this section, unlike those in the other sections, were not quite in line with the overall focus of the conference; nonetheless, even this section's discussion was lively, and raised numerous topics.

The papers presented in section Methods of Analysing Conflicts while Implementing the Reforms of Social Investment and Social Insurance Systems, the content of which was based on one of the opening papers presented by P. Budinskř, deserve particularly great attention. The keynote address in this section, entitled CRITERIA OF CORRECTNESS OF SOCIAL INVESTMENTS AND SOCIAL ASSURANCE REFORMS, was presented by J. řnajdar (the Czech Republic) and R. Valenřk (the Czech Republic). This was followed up by papers from P. Pergler (Canada), entitled PREPARING COMPLEX SOCIAL CHANGE: HOW TO ELABORATE STRATEGY PROPOSALS; J. řpalek (the Czech Republic), entitled EXPERIMENTAL METHODS IN MEASURING CORRUPT BEHAVIOR; L. Grochovř (the Czech Republic) and T. Otřhal (the Czech Republic), entitled CORRUPTION, RULE OF LAW, AND ECONOMIC EFFICIENCY: SELECTED ANECDOTIC EVIDENCE OF BUREAUCRATIC CORRUPTION FROM THE CZECH AND SLOVAK REPUBLICS; J. Mihola (the Czech Republic) and M. Vlach (the Czech Republic), entitled ELEMENTARY GENERALIZATIONS OF ELEMENTARY REDISTRIBUTION SYSTEMS OF BUDINSKř ET AL; I. Jindřichovskř (the Czech Republic), entitled CURRENT APPLICATION OF ETHICAL ECONOMICS (MODELLING ETHICAL ASPECTS OF REFORMS); L. řřk (the Czech Republic), ON ENCOUNTER OF HUMAN AND SOCIAL CAPITAL; and V. Leinweber (the Czech Republic), entitled USING OF SET-POINTS FUZZY SETS THEORY FOR DESCRIPTION OF INCREASE OF UNCERTAINTY AND ENTROPY RELATED TO PRESENT PROCESS OF TRANSFORMATION OF DEMOCRACY INTO QUASI-DEMOCRACY. The hallmark of all of these papers was the effort to find instruments to analyse the causes and methods of distortions of reforms during their preparation as well as implementation, including the use of the game theory instruments applicable to this. It is no coincidence that significant attention was paid to the ethical or interest aspect and, where appropriate, to the possibility of applying those tools to this issue that have been developed in world's scientific literature during the examination of corruption.

An important stage in the conference preparations was the alignment of approaches, already carried out during those preparations. Some authors sent the working versions of their papers in advance and used the suggestions by the Programme Committee to update their papers. The working session of 15 September 2011 had a similar role, as it made possible for the discussion at the keynote session day, which was building on the

presentation of papers, to focus on key issues. The opening of the conference and its first section (the Role of Education in Societal Contexts) took place together while the other two sections (the Role of Education in Society and the Methods of Analysing Conflicts while Implementing the Reforms of Social Investment and Social Insurance Systems) were held in parallel. The discussion in the section about the methods of analysing conflicts while implementing reforms was very lively. It has been proven that plenty of various theoretical approaches exist but there are still significant differences between how theory views the reality of reforms and what actually happens. The discussions in all sections have indicated that the differences in the approaches to the social investment and social insurance reforms are due not only to the different situations in individual countries (with these differences not being huge as concerns major problems) but also (and probably most of all) due to the different traditions associated with the development of theoretical tools, their use in analysing the societal reality and the possibilities of applying the results of this analysis to practice. That said, both the development of theory and the use of international cooperation in respect of theory may be highly relevant. In spite of the significant differences in the approaches to the issues brought onto the agenda in the concept of the conference, the discussion led to the formulation of the following conclusions:

1. As far as theory is concerned, the expression “social investment and social insurance systems”¹ is legitimate, reflects the mutual interconnection of the education, healthcare and pension insurance systems, is associated with lifecycle issues, and shows an increasing production role (intermediated by human capital and social capital) of the social system in relation to the economic one.

2. The reform process in respect of social investment and social insurance systems is inherently associated with the existing development stage of the society, has similar features in all countries involved, is not a single change but, instead, is going to take place for a longer period of time, during which various corrections, conflicts and potential reversals will occur.

3. Education and investment in human capital will have the key and increasingly important roles in the process of the reforms of social investment and social insurance systems.

4. While implementing the reforms in the above areas, the individual countries are confronted not only with conflicts of interests between various interest groups but also with attempts at misusing the reforms for the benefit of private lobbies – this is where science should tackle an important task of developing and using appropriate instruments to conduct a theoretical analysis of this issue.

5. The non-profit sector and the civil society have an important role in acquiring and maintaining human capital by providing education and healthcare services; in a way, their mission contrasts with how the role of various lobbies is being promoted through the state administration even in education and healthcare.

6. The problems during the preparation and implementation of reforms of social investment and social insurance systems are very similar, in terms of their main features, in individual countries, and this opens up the possibilities for international cooperation in tackling those problems at the theoretical level, including the reflection of the application of the theoretical outcomes to practice.

7. Various forms of institutional and financial support are highly important for international cooperation, including those which allow for the involvement of students into scientific and research activities.

Use of the knowledge from the 14th year of the conference in the preparations of the 15th year of the event

The conclusions of the discussion at the 14th year of the conference constitute the basis for the preparations of the 15th year of the event, to be held in the same or only slightly modified format on 20-21 September 2012. The content and topics of the conference will be largely consistent with items 1-7 of the conclusions, including the addition of a section about the forms of institutional and financial support, making it possible to extend the international cooperation in the area concerned (such as the use of the ERASMUS programme in the involvement of students into international scientific cooperation in keeping with the harmonisation of teaching).

The real life in various countries is likely to produce enough evidence that the time relevance of the topics traditionally discussed at the Human Capital and Investment in Education conferences and gradually made more specific at those conferences, in line with the development of knowledge as well as societal events, has been growing and becoming a challenge for social science, which has to respond to that challenge.

Note on the conclusion of the opening section

Comments on item 4 of the conclusions (“While implementing the reforms in the above areas, the individual countries are confronted not only with conflicts of interests between various interest groups but also with attempts at misusing the reforms for the benefit of private lobbies – this is where science should tackle an

¹ The term “social” has multiple meanings. In the context of using the expression “social investment and social insurance”, it means the area which is the subject of investment and insurance.

important task of developing and using appropriate instruments to conduct a theoretical analysis of this issue.”) were raised during the conference discussion as to whether such proposition is not too strong or exaggerated.

Absolutely independently of the knowledge included in the theoretical analysis of the current developments, using instruments presented at the conference, the same views were also arrived at in the Annual Report of the Security Information Service of the Czech Republic (BIS) for 2010 (<http://www.bis.cz/n/2011-09-07-vyrocnizprava-2010.html>), which, in section 1.2 Protection of Major Economic Interests, Administration of Public Assets, states: “*Certain private entities successfully influenced the legislative process. Lobby pressures targeted the legislation that addressed the regulation of gambling and power industry. Strong interest groups were able to enforce their objectives at all levels of the legislation creation process.*” That said, the situation in the Czech Republic is serious, indeed. Maybe this is why favourable conditions exist, just at present and not coincidentally in the Czech Republic, for a positive progress in the area brought into the agenda by the concept of the conference as concerns the scientific reflection of events in society, with such progress also being applicable on the international scale.

2. Hlavní materiály

Ženský element v (nejen) ekonomické vědě – úvod do problematiky

Pavel Sirůček

Odlíšnosti mužů a žen stále náleží k tabuizovaným tématům především společenských věd. Připomeňme např. vystoupení rektora Harvardu, ekonoma L. H. Summerse na konferenci v roce 2005, které vyvolalo vlnu pobouření. Dovolil si totiž prezentovat „nekorektní“ názor, že menší úspěch žen ve vědě a technických oborech je důsledkem nikoli jejich diskriminace, nýbrž biologických rozdílů mezi ženami a muži. Feministické přístupy ovšem ostře napadají údajné stereotypy o ženě jako neracionální bytosti, která je proto vyřazena z racionálních oblastí lidské činnosti – z vědy, výzkumu či technických aj. oborů. Menší zastoupení i úspěchy žen (včetně ekonomické vědy) spojují především s nepřátelským prostředím ovládaným muži.

Materiál je vstupním textem do problematiky role a zastoupení žen v ekonomických vědách, konkrétně ekonomických teoriích. Úvodem do problematiky mnohorožměrné, interdisciplinární a v neposlední řadě i silně kontroverzní a velice citlivé. Diktatura politické (hyper)korektnosti i bázlivost mnohých, projevující se nejenom přehnanou autocenzurou a ustrašeností, je v této oblasti patrná velmi citelně. S jistými problémy se již ostatně setkal i autor textu. Již pouhé naznačení toho, že za vším vždy nemusí stát tzv. diskriminace žen a menšin či faktu, že muži a ženy totožní opravdu (a naštěstí) nejsou – je pro mnohé vyznavačky a vyznavače feministické teologie důvodem k mediálnímu lynči a veřejnému upálení.

Příspěvek telegraficky mapuje úvahy nad místem žen v ekonomii, nastoluje i otázky ohledně postavení žen ve vědě vůbec a též seznamuje s tématy, přínosy i úskalími a problémy soudobé feministické ekonomie. Materiál má spíše popularizační charakter a v podstatě jde o stručné „výpisky“ z obsáhlejšího pojednání. Nicméně i zde jsou již uváděny orientační odkazy na prameny. Podrobná konzultace o ženách (nejen) v ekonomii, s poznámkovým aparátem aj., bude obsahem jednoho z dalších čísel Marathonu. A možná, včetně vyjádření a pohledu některých teoretických ekonomek samotných. Problematice žen v ekonomické vědě se věnují i texty uveřejněné, resp. plánované, v časopise Acta Oeconomica Pragensia. Zde bude publikován též dlouhodobý seriál o ženách v ekonomických teoriích [50]. Do jejich historie se zapsala řada různorodých autorek, jejichž dílo a odkaz si pozornost a připomenutí zaslouží.

1. Ženy a ekonomické teorie

K již téměř „klasickým“ náleží diskuze o relativně malém zastoupení žen v ekonomii [49]. Mnozí připomínají specifičnosti ekonomické vědy a odlišné schopnosti, resp. odlišný potenciál žen a mužů. Jiní, v ovzduší politické korektnosti, zase volají po odstranění údajné diskriminace žen i zde. A udělení Nobelovy ceny za ekonomii v roce 2009 oživilo diskuze, proč se na ocenění první ženy čekalo plných čtyřicet let. A širěji diskuze o ženách v ekonomii – v ekonomických vědách a ekonomických profesích [49].

1. 1. Ženy a Nobelova cena za ekonomii

Laureátů Ceny švédské Říšské banky za ekonomické vědy k upomínce na A. Nobela ([41], [43]) je 67 (1969 – 2010). Roku 2009 získali cenu Američané E. Ostromová a O. E. Williamson [44]. Ocenění první ženy překvapilo a oživeny byly úvahy o významných ženách ekonomie minulé i současné i o perspektivách žen v ekonomických vědách a profesích. Nositelů jiné prestižní ekonomické ceny John Bates Clark Medal je 33 (1947 – 2011), z toho jsou ženy dvě. K dalším oceněním náleží např. Cena Bernharda Harmse, kterou ze 24 osob (1947 – 2010) získala žena jediná.

Diskutováno je, proč se na první „nobelovsky“ oceněnou ženu v ekonomii čekalo tak dlouho. A rozebíráno je i to, proč Nobelovu cenu nikdy neobdržela J. V. Robinsonová, obvykle považovaná za největší ekonomku všech dob ([23], [51]). Tato však neskrývala sympatie k socialistickým hodnotám a inspirace nacházela i v díle Marxe. A méně kriticky se stavěla k vývoji v Číně či Severní Koreji. Sama sebe „cejšovala“ nálepkou levého keynesovce. A po II. SV válce sílí její fundamentální kritika vůči standardní ekonomii. Vysmívá se standardním dogmatům i vykonstruovaným modelům, kde samoúčelnost matematického aparátu kráčí ruku v ruce s absurdností předpokladů, zcela odtržených od reality. Zmiňováno též bývá, že mohlo i jít o pomstu švédských akademiků. Robinsonová totiž příliš neuznávala úlohu tzv. švédské školy [53].

1. 2. Jsou ženy v ekonomii diskriminovány?

Emancipace žen se mnohým stále jeví jako nedostatečná. Druhá vlna feminismu nepovažuje dosažení politických práv pro ženy za vyřešení ženské otázky. Feministické požadavky i argumentace se radikalizují ([29], [57]). Jiní ale naopak odmítají feminismus coby agresivní nátlakovou ideologii. Tato má odhalovat podjatost tradičních politických učení, které byly po generace vytvářeny muži, a udržovaly ženskou otázku mimo politiku. Kriticky je poukazováno též na „*diktaturu*“ politické korektnosti [26]. Odmítáno bývá i srovnávání průměrných mezd mužů a žen, které má být dokladem údajné diskriminace. S tím, že ženy disponují jiným vzděláním a kvalifikací, působí na odlišných pracovních pozicích, pracují méně hodin, včetně přesčasů aj. [30].

Genderová nerovnováha v personální struktuře různých oblastí ekonomické vědy je známým faktem. Nejde přitom jen o relativně nepříliš početnou skupinu žen, které se staly v dějinách ekonomie mezinárodně uznávanými, ale i o množství žen, které ekonomii vyučují na VŠ nebo se jí aktivně věnují ve výzkumu ([38], [49]). Moderní genderový přístup disparitu považuje za výsledek dosavadního nesprávného přístupu společnosti k ženám vůbec, a v ekonomické teorii zvláště ([29], [57]).

Jaké jsou důvody nízkého zastoupení žen v rozvoji ekonomické vědy? Jde skutečně o další důkaz dominance maskulinního světa a diskriminace žen? Nebo se jedná o přirozený fakt, korespondující s charakterem ekonomie i odlišnou biologickou a intelektuální výbavou mužů a žen?

1. 3. Ženský a mužský svět ve vědě

Jedním z nabízejících se vysvětlení by mohla být matematická povaha moderní ekonomie. Argumentováno bývá též důrazem ekonomie na racionalitu, která údajně nemá být v souladu se ženským myšlením [54]. Výrazně méně žen v ekonomické vědě, a to i ve srovnání s jejich rostoucím zastoupením v ekonomických a manažerských funkcích či ekonomickém školství, bývá spojován i s údajnou „*pochmurností*“ ekonomie. Ženám se tato možná může jevit i jako méně praktická a příliš obecná. Roli by mohla hrát též samolibostí standardní ekonomie (a ekonomů-mužů), resp. jejich vyvyšování se nad jiné disciplíny v duchu tzv. imperiality [53].

Ohledně nižšího počtu žen ve vědě vůbec bývá využívána argumentace o nedostatečných předpokladech žen [49]. Feministické přístupy oponují, že ale jde o důsledek androcentrismu, resp. maskulinního charakteru vědy, včetně sexualizovaného jazyka či zakódovaných metafor, které nejsou genderově neutrální. Je kritizován pokrok i moderní věda, feministickou filozofií bývá napadána maskulinní monopolizace konceptu rozumu i ideálu racionality a objektivit [29].

Příčiny mužské převahy ve vědě jsou tradičně často spojovány s rozdílnou, a asymetrickou, neurobiologickou výbavou mužů [49]. Muži a ženy se vyvíjeli rozdílně. Muž se specializoval na lov, žena na sběr. Muž ochraňoval, žena se starala o rodinu. A plnění odlišných cílů se odrazilo i ve vývoji struktury mozku a rozdílném myšlení ([17], [27], [31]). V současnosti, ovládané ideologií politické korektnosti, je ovšem prosazována víra, že muž a žena jsou úplně stejní [30]. Mají být obdařeni naprosto stejnými schopnostmi, vlohami i možnostmi. A případné rozdíly mají být pouze produktem sociálního tlaku, resp. konvencí, předsudků, stereotypů a stálé diskriminace.

Feministické koncepce kriticky sestavují obrazy maskulinity a femininity v západní kultuře na základě údajných stereotypních představ [49]. Např. muž bývá vykreslován coby racionální, rozhodný, soutěživý, průbojný, orientovaný na nadvládu, vypočítavý, zdrženlivý, fyzický, lhostejný a agresivní. Žena naopak coby emocionální, vrtkavá, spolupracující, přizpůsobivá, orientovaná na vztahy, instinktivní, expresivní, verbální, pečovatelská a pasivní. Je přitom zdůrazňováno, že ženy jsou předurčeny k reprodukci života. A proto jsou i citovější, plnější emocí, jejich psychika konformnější a ony méně kreativní. Naopak muž musí o kreativitu

usilovat pomocí techniky, symbolů, modelů a teorií. Muži ambiciózně soupeří o výsledky a cíle, fascinovaně usilují pronikat k podstatám věcí a snaží se i o formulování „pravidel hry“. Ženy jsou více zaměřeny na spolupráci, společenství, komunikaci, vztahy a solidaritu ([23], [27] apod.).

Existují též pokusy interpretovat ekonomii v duchu biologicky podmíněných specifíků lidského chování [49]. Vyzdvihována bývá trvalá sexuální aktivita, implikující trvalé námluvní chování. Sebedemonstrace schopností má být odlišná podle pohlaví. Ženská varianta přitom ústí i v samoučelnost „spotřeby“. Mužská varianta námluvního chování i v samoučelnost „tvorby“. Jde o sebedemonstraci individuality, s menší vazbou na rodinu, předvádění sama sebe, svých výkonů, úspěchů a dovedností [32]. Vrozená mužská rivalita, soutěživost a touha po vítězství stojí i za vynálezy, objevy, ale i bláznivými rekordy, riskantními kousky [6]. Ti nejmúspěšnější jsou totiž odměňováni zvýšenou atraktivitou pro opačné pohlaví a rozšiřují okruh výběru partnerů.

Mužská dominance v ekonomii bývá přisuzována i rozdílným dispozicím sídlícím v mozku [27]. Ženy mívají menší smysl pro obecné a teoretické otázky, ale jsou preciznější v detailech a konkrétnostech. Mužský mozek má být schopen vnímat méně detailů než ženský. Mozek muže je přitom specializovaný a naprogramovaný na plnění vždy jednoho úkolu. Ženský a mužský mozek je utvářen rozdílně, rozdílná je i psychologie a proto mají existovat i ženské a mužské práce [31]. A proto existují také přirozené rozdíly v přístupu pohlaví k různým profesím.

1. 4. Proč je ekonomek méně?

Pohledy na v podtitulku nastolenou otázku jsou rozlišné a jejich celá řada. Vedle důsledků dlouhodobé dělby práce svou roli hrály a hrají i bariéry strukturální a institucionální [23]. Na objevování se žen-vědkyň má silný vliv též duchovní klima a zejména sociální poměry určité společnosti a doby. Některé z nich byly nuceny „provazovat“ vědu skrze muže [49]. Významnou roli sehrávala i kvalifikační bariéra v podobě možností vzdělávání, včetně univerzitního. Zdůrazňováno dále bývá zablokování žen v rodinném rámci, omezující jejich sociální pohyb. Ve 20. století dochází k významným strukturálním přeměnám výroby a spotřeby, což se odráží též v nových hodnotách a rolích pro ženy. S dopady na jejich psychiku, aspirační úroveň, motivace k vyšším výkonům i postupům v kariérních žebříčcích. Se zánikem širšího rozšíření osobního služebnictva a rostoucí životní úrovní vzniká i nová sociální role žen v podobě vedení domácnosti [15]. Přitom se však zlepšuje jejich celková pozice ve společnosti. Ve vymezování „operačního prostoru“ pro zapojení žen mají význam i tradice a společenské konvence. Ženy vstupující do zaměstnání a usilující o postup však mohou narážet na další společenské mantinely. Ke změnám dochází v 60. letech, kdy ženy začínají masověji měnit své chování a aspirace. Roste přitom též zájem o vzdělání.

Marxismem inspirované přístupy i zde za klíčové považují vlastnické a třídní uspořádání. Emancipace žen je založena na překonávání třídních antagonismů. Poukazováno bývá na odcizení a vykořisťování – nejen žen – za kapitalismu, včetně nových forem za kapitalismu globálního. Včetně vykořisťování žen v domácnosti, některými vnímaném coby třídní proces, kdy se nekapitalistické formy vztahů ovlivňují se vztahy kapitalistickými [49]. Kulturní proud radikálního feminismu ale naopak péči o druhé vnímá jako realizaci ženských hodnot a ženských vlastností ([29]). V liberálním feminismu první vlny byl identifikován společenský a právní kontext, který ženám upírá rovná práva. Cílem se stalo odstranění nerovností v rámci daného uspořádání. Marxistický feminismus ovšem vždy usiloval o změnu systému. Zdrojem útlaku žen je zde ekonomický systém, a ženy dokonce bývají pojímány i ve smyslu „třídy“ [57].

Relativně malé množství žen v ekonomii je zřejmě výsledkem působení více faktorů [49]. Vedle důvodů obecnějších, souvisejících též s rozdílnou „výbavou“ žen a mužů, včetně specificky ženských funkcí, s dělbou práce (včetně rolí žen v rodinné ekonomice apod.), s vývojem technologií, se společenským, třídním a vlastnickým uspořádáním, strukturálními bariérami atd. mohou působit též faktory i povahy psychologické. Jde o to, že vědecká kariéra nebyvá obvykle vnímána coby typicky ženská. A to nezdědka i mnohými ženami samotnými.

Základ vysvětlení – nejen např. daleko menšího počtu prestižních vědeckých vyznamenání v ekonomii udělených ženám – může být ve skutečnosti ale zcela jednoduchý a přirozený [49]. V životním období, které bývá nejmúrodnějším z hlediska formulování nových přístupů totiž plní většina žen úkoly mateřské. A jen těžko skloubí tuto roli s kariérou [38]. A ekonomie se zde až tak dramaticky jiným exaktním vědám vlastně ani nevymyká. A mnozí konstatují, že přitom jde o svobodnou volbu žen, o jejich individuální rozhodnutí [29]. Feministické hlasy ovšem poukazují na nerovné rozdělení rolí v domácí sféře a v péči o dítě. Použití rétoriky osobního rozhodnutí má zastírat strukturální zakotvení jednoho typu sociální zkušenosti i stereotypů a vyloučení jiných. A údajně odvádět pozornost od diskriminace žen a jejich znevýhodňování ve vědě.

2. Feministická ekonomie

V kontextu kritiky standardních ekonomických doktrín i hledání adekvátní „*ekonomie pro 21. století*“ se objevují též úvahy o budoucnosti patřící ženskému elementu v podobě nesobecké ekonomie nebo postmoderní ekonomie feministické [52]. Co tedy vlastně feministická ekonomie obsahuje a přináší?

2. 1. Feminizace vědy a ekonomie

Feministické reflexe vědy kriticky poukazují na komplexní propojení vědění a moci. Cílem některých se stala „*feminizace vědy*“, v duchu předpokladů o přirozenějším, empatičtějším a intuitivnějším přístupu žen k vědě. Jiní usilují o proměnu vědeckého paradigmatu. Objevují se kritiky sexistických a androcentrických předpokladů, zaujatých vůči ženám, údajně přítomných ve všeobecně přijímaných vědeckých teoriích. A jejichž výsledky mají být využívány k legitimizaci nerovností mezi pohlavími. Feministické výzkumy se soustřeďují na otázky historického vyloučení žen z tvorby vědeckého poznání, na odhalování předpojatostí, na způsoby využívání výsledků vědy a technologického rozvoje znevýhodňující ženy apod. ([29], [57] aj.).

Feministické pohledy kriticky poukazují na to, že muži ekonomické vědě (a nejenom této) v průběhu jejího vzniku a vývoje vtiskly své – ryze mužské – významy, preference a přístupy. Včetně mužské logiky a systému hodnot [40]. Ekonomické teorie a modely byly vytvářeny muži a tito i potvrzovali jejich platnost. A genderovými deformacemi je tak neustále ztěžován přístup žen do této sféry. Nehledě na přetrvávající stereotypy myšlení, společenské předsudky a sexistická klišé. A proto – v duchu permanentního „*omílání skal patriarchátu*“ – má být vstup diskriminovaných žen do ekonomie podporován a ony samotné protěžovány před muži [5].

Jiní ovšem namítají, že méně žen v ekonomii je především důsledkem odlišné biologické aj. výbavy žen a jejich mateřské role [38]. V širším kontextu pak praktiky pozitivní diskriminace žen odmítají a považují za umělé, zástupné, v důsledku kontraproduktivní a v neposlední řadě i za urážku a podceňování žen [30]. A mnoho žen samotných odmítá povinné kvóty (např. v politice) – tedy být jmenovány nebo zvoleny někam pouze proto, že biologicky splňují určité podmínky ([11], [12]).

2. 2. Témata feministická ekonomie

Počátky soudobé tzv. feministické ekonomie bývají spojovány se 60. léty, svébytnou pozici a popularitu si vydobývá v 90. letech [29]. Jde o jeden ze směrů sociálně-ekonomického myšlení, ve kterém se angažuje i množství soudobých ekonomek [21]. Jedná se přitom o značně heterogenní proudy, kdy autorky (a autoři) vycházejí z nejrůznějších ekonomických aj. škol i z odlišných proudů feministického hnutí. Nalézat zde možno přístupy liberální, radikální či separatistické, které jsou inspirované ekonomii hlavních proudů, institucionálními teoriemi, marxistickou politickou ekonomii, ekologickými, antropologickými nebo rozvojovými koncepcemi atd. [21].

Připomeňme, že existovali a existují i tzv. feminističtí ekonomové. Za prvního bývá označován J. S. Mill, zejména díky textu „*Poddanství žen*“ (1869), který přispěl k posunům v emancipačním hnutí [53]. Mnohé jeho práce vznikají v tvůrčím partnerství s H. Taylorovou-Millovou [50]. K aktivistům boje za ženská práva náležel v 19. století též např. ekonom a politik H. Fawcett (a jeho manželka M. Fawcettová coby umírněná sufražetka) a jiní [50]. V obecnější poloze lze připomenout mnohé muže, kteří v ochraně ženských práv a v kritice poroby žen díky nadřazenosti mužů nezdídko bývají ostřejší než feministky samotné. Což platí dodnes.

Obsah feministické ekonomie charakterizuje orientace na řadu typických témat. Jedná se např. o postavení žen na trzích práce, mzdové rozdíly, diskriminaci žen nejen v povolání, problémy ekonomie domácnosti, péče o děti či volného času ([1], [3] aj.). Rozvíjena je ekologická ekonomie, kde existuje též tzv. ekofeminismus spatřující spojení mezi exploatací přírody, jejím špatným stavem a historickým údělem ženy. Celosvětový kapitalistický a patriarchální systém má ovládat obyvatele Jihu, ženy i přírodu. Přístupy tzv. feministické politické ekonomie jsou diskutovány coby možný analytický rámec pro interpretace krize globálního kapitalismu [57] atd.

Typickým tématem jsou diskriminace [10] a segregace. Tyto analyzuje feministický přístup např. B. R. Bergmannové ([3], [5]). Rozdíly v platech mužů a žen považuje za důkaz druhořadého ekonomického postavení žen. Za hlavní příčinu nízkých mezd žen označuje segregace mezi i uvnitř povolání na základě pohlaví. Navrhuje účinné programy proti diskriminaci, včetně preventivních opatření, resp. afirmativních akcí s pozitivní diskriminací.

O „*konci éry sobectví*“ a ženském elementu v ekonomii hovoří D. N. McCloskeyová (jde o americkou ekonomku a historičku národního hospodářství, která se ženou operativně stává až v 54-ti letech). Ona (on) vyzdvihuje důležitost naplňování lidského života, v podobě možností rozvíjet se a realizovat a mít práci [40]. Preferuje interdisciplinární přístupy na rozhraní společenských věd, včetně zkoumání toho, co se děje mimo trhy. Odmítá ryze sobecké ukotvení trhů v duchu F. A. Hayeka a předmět zkoumání ekonomie nespojuje pouze s toky peněz. Zaměření standardní ekonomie považuje za příliš úzké, kdy tato ignoruje např. vztahy mezi lidmi.

Kriticky se vyjadřuje k možnostem ekonomie předvídat cyklus či měřit štěstí a kvalitu života. Neopomíná těžkosti žen-ekonomek, kdy již samotný způsob řeči a komunikace mají být ryze mužskou doménou. Naopak oceňuje blízkost, jakou mezi sebou ženy samotné mají.

Některé feministické koncepce se ostřeji vymezují vůči dominantní neoklasické doktríně [21]. Obvykle k zásadnímu zpochybnování fundamentů standardní ekonomie (včetně soukromo-vlastnických mantinelů) a ani k vytváření speciální ekonomie „pro ženy“ však nedochází. Ekonomie je ovšem ostře kritizována coby sexistická. Jako příklad „mužské“ deformace se uvádí konstrukce agregátu HDP, která více zviditelňuje mužský přínos a nedoceňuje práci žen. HDP bývá odmítán coby měřítko blahobytu a kritizována je redukce zaměření ekonomů-mužů na jeho trvalý růst [22]. Což přináší i malý zájem o postavení žen nebo o životní prostředí.

Kritizováno je též jednostranné zaměření na problematiku vzácnosti, sobectví a konkurence. Přehlížena přitom je druhá stránka v podobě hojnosti, altruismu a spolupráce [22]. Jednostranná orientace na vzácnost odvádí pozornost od faktu, že celá řada problémů neplyne z nedostatku, nýbrž z chybné distribuce. Odmítán bývá též princip, že trhy vždy zlepšují podmínky pro každého a, že specializace musí vždy nutně vést k lepším výsledkům. Zdůrazňován je význam netržních aktivit, kdy i neplacená práce je považována za velmi důležitou pro ekonomiku a blahobyt. Feministické koncepce usilují o více holistický náhled na ekonomické aktivity ([21], [53], [57]), zkoumány jsou též skupinové interakce a činnosti motivované jinými faktory než hmotnými.

2. 3. Feministická budoucnost ekonomie?

O feministické kritice se hovoří i při hledání „*ekonomie pro 21. století*“. Zcela přehlížena by být neměla. Ženský pohled může vést k obohacení ekonomické vědy, ke zrealističtění modelů či komplexnějšímu náhledu [23]. Může inspirovat při úvahách o aktuálních krizích [58]. Feministická ekonomie bývá někdy odmítána coby iluze a módní výstřelek, ale i jako umělá a nebezpečná fikce, která vědu, i společnost, destabilizuje [30]. Jisté teoretické přínosy a inspirace jsou však této obvykle již přiznávány [21]. V rovině nápravy hospodářsko-politické praxe ale úspěšná příliš není. Tzv. postmoderní revizi ekonomie ani umělé oddělování ekonomie „pro muže“ a „pro ženy“ či dogmata „*feministické teologie*“ nicméně palčivé globálního rozporu dneška nespasí. Klíč k systémové změně se totiž nenachází jen v překonání mužského šovinismu, nýbrž někde úplně jinde.

Feministická ekonomie se věnuje i celé řadě metodologických otázek ekonomické vědy, jejímu vlivu na nerovnosti mezi muži a ženami nebo vztahům k mainstreamu. Tyto vztahy jsou zčásti antagonistické, zčásti komplementární ([21], [29], [57]). Feministické přístupy řadu aspektů standardní ekonomie kritizují a vycházejí i z vlastních pilířů. Hlavní proudy ekonomie jsou vybízeny k přiznání vlastních nedostatků, přičemž by se měly nechat feministickou ekonomikou inspirovat, a nebo ji uznat coby alternativu. Samotné feministické koncepce však stojí též před mnohými otázkami. Měly by si přesněji ujasnit své orientace a priority, výchozí stavební kameny, možnosti empirického ověřování a formálního vyjádření alternativy i svůj vlastní potenciál [1].

Koncepty heterogenní feministické ekonomie by neměly být zcela přehlíženy. Upozorňují na mnohé (nejen ekonomické) aspekty, kterým standardně nebývá věnováno příliš pozornosti, a mohou být i velmi vhodnou inspirací [21]. Nicméně stále platí, že feministická ekonomie zůstává pro mnohé spíše jakousi „kuriozitou“ a o skutečné alternativě k mainstreamové ekonomii se zdaleka hovořit nedá. A obdobně jako mnohé další nestandardní přístupy je též i feministický přístup k ekonomii mnohem silnější v kritice než v budování alternativních systémů [53].

Odmítavé hlasy argumentují především přeceňováním otázky pohlaví a genderu nejenom při konstrukci a kritice sociálně-ekonomických teorií [30]. A v neposlední řadě je na místě připomenutí staré moudrosti – „*všeho s mírou*“. Dnes populární a protěžovaná tzv. gender problematika totiž může lehce být demaskována též coby výnosný byznys a účinný nástroj k prosazování jistých zájmů. A to v duchu „*PC-Society*“, tedy politicky korektní společnosti. Kde však to, co je, nebo není, politicky korektní „... *definuje – zcela samozvaně – jedna skupina lidí, která si vydobyla zcela neuvěřitelnou pozici v médiích, a která nám suverénně a autoritativně říká, co smíme a co nesmíme*“ ([26], s. 1).

Úsilí o totální rovnost obou pohlaví, včetně např. tzv. problematiky „*genderově vyváženého*“ jazyka (kdy mužský rod tradičně považovaný za zástupný je „moderně“ označován za výraz šovinismu a machismu), nemá již mnoho společného nejen s levicovými ideály a vizemi, ale především se zdravým rozumem. Snahy uměle popírat jakékoli rozdíly v genderových rolích hraničí až s „*genderovým šílenstvím*“.

A není vlastně již samotné rozlišování ekonomie na „mužskou“ a „ženskou“ výrazem sexismu a produktem módního genderového uvažování, marketingových tahů a vlivných lobby, resp. vytváření a hledání problémů tam, kde někdy ani nejsou? A maskování problémů a rozporů skutečných?

3. Feministická kritika globálního kapitalismu

Genderové aspekty jsou dnes přítomné také v kontextu zkoumání finančních a hospodářských krizí, resp. feministické kritiky globálního kapitalismu [47]. Při úvahách o systémové změně by proto neměly být ignorovány ani kritické postřehy různých proudů feministické ekonomie.

3. 1. Feministická politická ekonomie a feministická mezinárodní politická ekonomie

K alternativním přístupům současnosti bývá řazena tzv. feministická politická ekonomie [57]. Samotné označení je diskutabilní – zde jsou míněny zejména širší proudy feministické kritiky standardní ekonomie vycházející z poststrukturalismu a postmarxismu. K východiskům náleží tzv. socialistický feminismus, který za dva zásadní zdroje útlaku žen ve společnosti označuje kapitalismus (sféra ekonomická) a patriarchát (resp. androcentrický řád ve sféře kulturní).

K tomuto směru náleží též feministická mezinárodní politická ekonomie [57]. Inspirace hledá i u Marxe, jehož ideje aplikuje i na mezinárodní kontext. Přístup se nezaměřuje na izolované společnosti a národní státy, nýbrž na globální ekonomické procesy. Např. na to, že vedlejším produktem globalizace je vznik transnacionální kapitalistické třídy, která již nepodléhá regulačním procesům v rámci států. Objevují se též tzv. strukturalistické přístupy, nalézající inspirace v koncepci imperialismu Lenina, který třídní analýzu aplikuje na vztahy mezi státy.

3. 2. Falocentrismus a „kapitalocentrismus“

Z pozic poststrukturalistického feminismu a postmarxismu vychází kritika politické ekonomie J. Grahamové a K. Gibsonové [16], která odhaluje mechanismy zneviditelnování (nejen žen) v ekonomických analýzách a hospodářských politikách z nich vycházejících. Kapitalistická ekonomika je vnímána coby jednotící monolitická struktura, produkující specifickou formu společenské reprezentace, která má tendenci vše sjednocovat pod společného jmenovatele.

Využíván je koncept falocentrismu [57], ve smyslu podřízení ženské autonomie normám, ideálům a modelům, které jsou mužské. Žena takto má být situována do nerovné role inferiorního, kastrovaného pohlaví. Falocentrismus je aplikován i na převládající ekonomický diskurs, resp. fungování kapitalismu. Nekapitalistické ekonomické formy, včetně neekonomických aspektů, jsou tak interpretovány v mantinelech kapitalismu („kapitalocentrismus“). Mohou tudíž být identifikovány jako s ním identické (a přijímány pozitivně), nebo naopak jako více či méně kvalitní imitace, které je třeba zdokonalit či přizpůsobit kapitalistické formě. Feministická kritika má dekonstruovat ekonomický monismus a hegemonii kapitalistické formy pomocí analýzy nekapitalistických ekonomických praktik a možností nekapitalistického vývoje. Využívána je koncepce radikální a pluralitní demokracie, činěny pokusy o redefinici třídy atd.

Soudobá globalizace může být vnímána též coby otevřený prostor dekonstrukce „kapitalocentrismu“. Při zkoumání globalizace je přitom využívána teze o roli znásilnění v patriarchální společnosti. Toto má zásadně a neustále ovlivňovat postavení žen ve společnosti. Muži mají nad ženami vládnout pomocí fyzického a sexuálního zneužívání. A muži stvořili i „ideologii znásilnění“, kdy jde o vědomé zastrasování a udržování žen v trvalém strachu [57].

A obdobně tomu má být s globalizací – kapitalismus si přivlastňuje prostor, který dříve náležel nekapitalistickým formám ekonomických vztahů. Je prezentován coby přirozeně silnější (obdobně jako muž ve vztahu k ženě) a proniká nekapitalistickými formami, a tím si tyto přivlastňuje. Analyzovány jsou přínosy ekonomické globalizace pro ženy. Pozitivní – např. pod tlakem mezinárodní konkurence řada firem musela opustit genderové předsudky a redukovat rozdíly v platech žen a mužů. Ale též dopady negativní – migrace a práce v cizích domácnostech, která je často spojena se znevýhodňováním či přímo zneužíváním žen, dále sexuální turistika a nárůst obchodu se ženami. Protikladné efekty bývají spojovány také s mobilitou kapitálu. Deregulace finančních trhů a vize globální ekonomiky založená na plně mobilním kapitálu přitom může vést k pronikání nekapitalistických třídních vztahů do zdánlivě uzavřeného kapitalistického monolitu. Tyto tendence se projevují nárůstem počtu samostatně výdělečně činných osob či rodinných podniků za pomoci globálního finančního sektoru, může narůst význam netržních transakcí v rámci globální ekonomiky apod. [22].

3. 3. Feministický pohled na krize

Feministické přístupy zkoumají i ekonomické krize (J. Vickersová aj.), kdy problémy jejich příčin, mechanismů a dopadů jsou nazírány s ohledem na ženy. Feministická politická ekonomie pak při analýze současných krizí znovu upozorňuje na absenci genderového aspektu a perspektiv [57]. Včetně redukce krizí pouze na ekonomický rozměr (na „krizi trhu“, netýkající se jiných institucí a sfér) či navrhovaných protikrizových opatření (na regulace trhu), které se ale pohybují pořád ve stejném, kapitalistickém, rámci. Feministickou optikou lze zkoumat též krize v hlubších strukturách či institucích. Jde např. o problémy genderové dělby práce, nerovné distribuce statků mezi státy či různé části světa a mezi ženy a muže, v domácnosti i na trzích práce. Krize se týká i uspořádání rodiny (modelu, kdy otec je živitel a matka pečovatelka), což se odráží též např. v odlišných reakcích mužů a žen na krize aktuální.

Řešení stávajících krizí jsou formulována různorodě. Od návratu k „autentickému kapitalismu“ až k zavedení tvrdých strukturálních změn a regulací – vše ale v duchu nezbytnosti akcelerování procesů globalizace, neboť neoliberalní kapitalismus je zde možné porazit pouze na globální úrovni. Jiné přístupy hledají alternativní řešení typu pluralitní hegemonie, tzv. ekonomie diference nebo komunitní ekonomie [22]. Cesta k dekonstrukci kapitalismu potom spočívá v pozitivní změně fungování komunit založené na zviditelnění a oceňování

nekapitalistických praktik a schopností jednotlivců, které se nezakládají pouze na kapitalistických hodnotách individuálního zisku, ale na kolektivním zájmu o rozvoj komunity.

3. 4. Feministická kritika neoliberalismu

Feministické kritiky globálního kapitalismu navazují na tradice vývoje feministického myšlení. Liberální feminismus první vlny identifikoval širší společenský a právní kontext, který ženám upírá rovná práva. Cílem bylo odstranění nerovností v rámci daného uspořádání. Ve druhé vlně radikální feminismus identifikuje coby primární zdroj útlaku žen androcentrický řád [29]. Soudobé feministické kritiky přitom využívají interdisciplinární a multidimenzionální přístupy, umožňující identifikaci skrytých vztahů mezi různými rozměry nejenom ekonomické globalizace. Často s kritikou „*mýtů neoliberalismu*“. Argumentuje se vyloučením „férového“ obchodu ze sféry globálního trhu, nepoučením se z reality asijských krizí 90. let nebo zaměřením většiny úvah na pouhé vylepšování stávajících institucí a mechanismů – v mantinelech „*globální tržní civilizace*“ [57]. Výsledkem je stále šíření principů (neo)liberalismu, včetně názoru, že pokračující liberalizace je jedinou možnou alternativou.

V obecnější poloze bývá připomínána genderová dimenze (neo)liberálních politik v duchu neoklasických postulatů např. v praxi rozvojových zemí [21]. Strukturální přizpůsobování, liberalizace trhu s potravinami, škrtky v sociálních oblastech apod. vedou k finančním problémům mnoha rodin a nutí ženy hledat si práci mimo domov. Chybí jim též prostředky na školství, zdravotnictví aj. služby. Ženy se stávají „*polštářem*“ pohlcujícím náklady reforem.

Šíření kultury neoliberalismu je vnímáno jako rizikový faktor a strategie kolonizující, paternalistická, využívající západního diskursu pokroku a tzv. modernizace [29]. Připomínáno je, že většina standardních, ale i alternativních pohledů postrádá genderové aspekty – ženy jsou zneviditelňovány či minimálně marginalizovány. Dokladovány jsou nerovnoměrné dopady globálního kapitalismu na ženy, kdy též dochází k utlačování žen ze strany jiných žen. Metody genderové analýzy mají být aplikovány taktéž na jiné marginalizované skupiny a předmětem zkoumání se zde stávají vztahy mezi globálními kulturními, etnickými, rasovými, genderovými a národnostními hierarchiemi (V. S. Petersonová, [36]).

Upozorňováno je na význam právních a kulturních norem, které tržní výsledky mohou ovlivňovat v neprospěch žen (N. Folbreová); dále na rizika rozšiřování peněžně motivované práce (a to i do sfér tradiční rodinné práce) pro osoby závislé (děti, staré, nemocné) atd. [57]. Předpoklad suverenity a autonomie spotřebitele bývá považován za čistě iluzorní [54]. Mezi obvyklé principy náleží též přesvědčení, že ekonomie musí být interdisciplinární a musí překonat svou omezenou orientaci na problematiku alokace omezených zdrojů. Zdůrazňováno bývá, že vládní intervence mohou zlepšovat výsledky fungování trhů. Vláda je považována za nedílnou součást kapitalistického systému. Problém je spatřován v tom, čí zájmy zastupuje.

4. Ekofeministická kritika ekonomie a kapitalismu

Genderové aspekty figurují též u ekologické problematiky, včetně trvalé udržitelnosti [60], resp. různých směrů ekologické ekonomie. Ekofeminismus či ekofeministická politická ekonomie mohou být inspirací i při úvahách o systémové změně a perspektivách lidstva [58].

4. 1. Ekofeminismus

Soudobá feministická ekonomie je heterogenním konglomerátem řady přístupů a koncepcí [29]. Příslušné autorky (i autoři) vycházejí z nejrůznějších ekonomických aj. škol i z odlišných proudů feministického hnutí. Nalézat zde možno přístupy liberální, radikální či separatistické, které jsou inspirované ekonomii hlavních proudů, institucionálními teoriemi, marxistickou politickou ekonomii, ekologickými, antropologickými nebo rozvojovými koncepcemi atd. [21]. Feministickou ekonomii přitom charakterizuje orientace na řadu typických témat, jak již bylo výše v textu zmiňováno.

Jde o problematiku diskriminace žen nejen v povolání postavení žen na trzích práce, mzdové rozdíly žen a mužů, ekonomii domácnosti, péče o děti, volného času. Pozornost je věnována dělbě práce podle pohlaví, odděleně zdaněným příjmům v rodině či účetnictví státu. Kriticky je rozvíjen model vyjednávání uvnitř domácností, vysvětlující dělbu práce i financí mezi partnery a děti. Důraz bývá často kladen na kritiku standardní racionality a sobeckého zájmu jakožto hnací síly lidského jednání [54]. Přístupy tzv. feministické politické ekonomie jsou diskutovány coby analytický rámec pro interpretace krize globálního kapitalismu [57].

Nejméně radikální koncepce se přitom omezují na aplikace standardního instrumentaria (včetně matematiky a statistiky) do sfér, kterým se „mužská“ ekonomie dříve nevěnovala či vyhýbala. Ekonomie hlavních proudů nicméně bývá i jimi kritizována coby sexistická. A za zastaralé sexistické jsou označovány její četné postuláty teoretické i hospodářsko-politické [29]. Z důvodů, že ženy měly být dlouho vylučovány z volby zkoumaných témat či přístupů ke vnímání světa, na které měli po staletí monopol muži. A muži sami sebe, a své – mužské a neúplné – vnímání světa, pojali coby normu, kterou obě pohlaví dlouho přijímala jako jedinou možnou a jedinou

správnou [40]. Existují ovšem i proudy, které náleží již více k „disidentským“ či „polodisidentským“ přístupům k ekonomii [22]. A právě tyto patří k nejinspirativnějším.

Za slibnou oblast bývá pokládána ekologická ekonomie, kde se konstituje též i směr zvaný ekofeminismus (F. d'Eaubonneová, M. Mellorová aj.). Jde o syntézu teorie a praxe, hledající a nalézající spojení mezi exploatací přírody, jejím špatným stavem a historickým údělem ženy – její podřízeností a útlakem. Celosvětový kapitalistický a patriarchální systém má ovládat obyvatele Jihu, ženy i přírodu. Kořeny jsou spojeny s ženským mírovým hnutím ([29], [57]). Směr usiluje o znovuvytvoření rovnováhy mezi člověkem a přírodou. Zdůrazňován je význam místních společenstev, spolupráce žen, mužů i dětí a uctívání vztah k přírodě. Kritiky se zaměřují na reprodukci v přírodě i na reprodukci lidskou, kde tradiční znalosti ženy-roděčky jsou přesouvány na muže-lékaře. Ženský princip a návrat ke starým ženským hodnotám má být klíčový též v úsilí o trvale udržitelný rozvoj. K těmto hodnotám má náležet láska, náklonnost, skutečné lidské vztahy, styk s přírodou a životem, mateřství, hudba, tanec, poezie, literatura, pohoda domova zkrášlovaná uměním, ožívovaná květy, zvířaty a dětmi.

4. 2. Ekofeministická politická ekonomie

M. Mellorová ekologickou ekonomii propojuje s feminismem v podobě tzv. ekofeministické politické ekonomie [57]. Usiluje o zohlednění ženských zkušeností i tělesných a životních cyklů člověka – s kritikou odtrženosti standardních ekonomických modelů od času „biologického“ i „ekologického“. Standardní ekonomové tradičně přehlížejí význam nepeněžních aktivit, vzájemné pomoci, pocitů, moudrosti, ekosystémů, samozásobitelství, divoké přírody aj. Inspirace při řešení problémů již neudržitelného systému, který „mužská“ ekonomie nastolila a pomáhá udržovat, nalézá v historii družstevního hnutí a v ekonomické lokalizaci [22].

Apluje na nutnost proměny soudobého peněžního systému, který, mimo jiné, marginalizuje ženy. Volnou tržní ekonomiku přitom považuje za fikci, neboť soukromý sektor vždy bude závislý na sektoru veřejném. A peníze jsou taktéž sociální a politickou institucí, kterou stát garantuje a nese za ní odpovědnost („peníze jsou příliš důležité, než aby byly ponechány trhu“). Klíčem ke změnám má být odbourání soukromého bankovníctví a fondů. K nové finanční architektuře mají náležet státem pečlivě regulované neziskové a družstevní instituce; ve finančnictví – coby veřejné služby – mají svou roli hrát též místní peněžní systémy aj. [22].

Ani s případným odstraněním diskriminací žen ovšem nezmizí destruktivnost celého současného společenského systému, jehož problémy považuje za hlubší. M. Mellorová, obdobně jako H. Hendersonová (s ekologickou kritikou standardních postulátů, [20]) nebo např. V. Shivová (s aktivitami ohledně budování nenásilného zemědělství ve třetím světě, [22]), v řadě aspektů již přesahuje konvenční podoby feministické ekonomie. Vyčerpávat útoky na mainstream se přitom již nehodlá M. Scottová-Catová [22], a spíše předkládá pozitivní ekonomické varianty, včetně praktických aplikací. V duchu „zelené ekonomie“ – sociálně spravedlivé a co nejméně zatěžující planetu. Pozornost věnuje bioregionální ekonomice, alternativním vlastnickým formám (komunitnímu vlastnictví aj.) nebo patřičné výchově k environmentální uvědomělosti.

4. 3. Třípatrový dort s polevou

Řada autorů hovoří o nutnosti reintegrace „ženských“ způsobů vnímání světa (kontextuální myšlení, city a intuice, důraz na proces) do převážně „mužských“ přístupů ke skutečnosti (analytické myšlení, instrumentalita a racionalita, důraz na výstup). K (nejen) ekonomickým disidentům náleží též H. Hendersonová. Kritizuje soudobou podobu a perspektivy globalizace [20] či varuje před závislostí světové ekonomiky na fosilních palivech. A volá po „recyklaci naší kultury“ i po tom, že je nutno „upécti nový ekonomický koláč“. Aplikuje transdisciplinární metody a upozorňuje, že čistě ekonomická hlediska jsou omezená a zavádějící. K jejím opakovaně zmiňovaným konstrukcím náleží „model třípatrového dortu s polevou“.

Náš současný „celkový produktivní systém“ připodobňuje k dortu, sestávajícím ze čtyř vrstev [22]. Nejspodněji leží „matka příroda“, která nám poskytuje řadu neplacených služeb (např. regulaci klimatu, samočištění vody) a zadarmo též „zboží“ (potraviny, vodu, suroviny). Na „produkci přírody“ spočívá druhá vrstva nepeněžní ekonomiky. Také „produkuje“ a je spojena s neplacenou činností, kterou se zabývají hlavně ženy (práce v domácnosti, výchova dětí, vzájemná pomoc, péče o nemocné a staré). Hendersonová tyto činnosti – pro fungování ekonomiky a společnosti nezbytné – ekonomy však přehlížené, nazývá „ekonomikou lásky“.

Nad touto vrstvou se nachází třetí patro dortu, veřejný sektor, který závisí na spodních dvou patrech. Jde např. o správu silnic, kanalizace, mosty, školy, veřejnou dopravu apod. zabezpečovanými státem či obcí. A teprve coby „poleva“ na dortu figuruje tržní ekonomika. Přesněji soukromý sektor, který je závislý jak na veřejném sektoru, tak i na sektoru nepeněžním. A všechny vrstvy kriticky závisí na ekosystému – na „matce přírodě“.

S modelem dortu souvisí i ostrá kritika standardní ekonomie [22]. Tato se zabývá pouze peněžní ekonomikou, ale přitom se tváří, že zahrnuje veškeré uspokojování lidských potřeb, tedy i aktivity a sféry nepeněžní. Ekonomové tradičně peněžní část dortu (horní patro s „polevou“) totiž ztotožňují s dortem celým. Přehlíží tak např. význam a hodnoty samozásobitelství, které stále hraje velmi významnou roli u značné části světové populace, především venkovského typu. Uvedené má dopady i pro konstrukci agregátů typu HDP, kde se opět první dvě patra dortu obvykle vytrácejí. A přehlíženy jsou nejrůznější externality, a to i na globální

úrovni. Jde např. o to, že „úspěch“ západních ekonomik (měřený HDP) byl vždy kriticky závislý na schopnosti horních pater dortu (především peněžních aktivit trhu a státu) přenést své sociální a ekologické náklady na patra dolní. Externalizace může mít podobu globálního oteplování, rozpadu místních sociálních vazeb a soudržnosti či rabování zdrojů v jiných zemích [22].

4. 4. Iluze trvalé udržitelnosti

Samotné fundamenty standardní ekonomické vědy, včetně základních principů fungování kapitalistických tržních ekonomik mírně podřívají kritické úvahy dalších ekonomických „disidentek“. A to např. o exponenciálním růstu. M. Kennedyová [25] v tomto kontextu za zdroj problémů označuje složené úrokování, coby „*rakovinu našeho sociálního a ekonomického systému*“. Kritizována ostře bývá (neo)liberální ideologie, dogma o „*neviditelné ruce*“, mezinárodní obchod založený na principu komparativních výhod, přílišná specializace, „*globální monetokracie*“ atd. [22]. Diskutovány jsou alternativy půjčování peněz bez úroku nebo svépomocné projekty; inspirace a řešení pak nestandardně nalézány v družstevním, cechovním nebo občinovém uspořádání, dalších předkapitalistických institucích, v lokálních ekonomikách, deglobalizaci atd. O výše představovaných přístupech se lze mnohé dozvědět prostřednictvím zajímavé a inspirativní publikace N. Johanisové [22].

Ekofeministické koncepce přinášejí řadu zajímavých námětů a inspirací. A obdobně jako jiné proudy feministické ekonomie by ani tyto neměly být zcela ignorovány. Nicméně samozřejmě samospasitelné nejsou. A závěrem připomeňme, že módní volání po trvalé udržitelnosti je v tržních mantinelech kořistnického kapitalistického systému pouhou iluzí a fikcí. Problémy spojené s vymezením trvalé udržitelnosti a hlavně se zatím nepřekonatelnými bariérami jejího prosazování fundovaně mapuje např. studie J. Zemana, představená podrobněji též na stránkách *Marathonu* [60].

V kontextu úvah o ženách v ekonomii nelze tedy opomíjet ani heterogenní (a též i kontroverzní) feministickou ekonomii. Podrobnější pohled na její kořeny, formování, proudy, soudobá témata, kritiky či otevřené problémy a úskalí (včetně nejenom feministické politické ekonomie, feministické kritiky globálního kapitalismu nebo ekofeminismu etc.) jsou však již tématem pro samostatnou podrobnější konzultaci.

Prameny

- [1] Agarwalová, B.: Challenging Mainstream Economics: Effectiveness, Relevance and Responsibility. *International Association for Feminist Economics Newsletter*, October 2004, s. 2 – 6.
- [2] Beckman, P. R., D'Amicová, F. (eds.): *Women, Gender, and World Politics: Perspectives, Policies, and Prospects*. New York, Bergin & Garvey 1994. ISBN 0897893069.
- [3] Bergmannová, B. R.: *The Economics Emergence of Women*. New York, Basic Books 1986. ISBN 0465017967.
- [4] Bergmannová, B. R.: Women's Role in the Economy: Teaching the Issues. *Journal of Economic Education*, Fall 1987, s. 393 – 407.
- [5] Bergmannová, B. R.: *In Defense of Affirmative Action*. New York, Basic Books 1996. ISBN 0465098339.
- [6] Biddulph, S.: *Mužství. Jak zvládat všechny mužské role*. Praha, Portál 2007. ISBN 9788073672096.
- [7] Blaug, M. (ed.): *Who's Who in Economics. 2. vydání*. Brighton, Wheatsheaf Books 1986. ISBN 0745002307.
- [8] Blaug, M.: *Velcí pokeynesovští ekonomové I., II. Ekonomické vědy ve světě 1 a 2/1991*. Praha, EÚ ČSAV 1991. ISBN nemá.
- [9] Bourdieu, P.: *Nadvláda mužů*. Praha, Karolinum 2000. ISBN 8071847755.
- [10] Brožová, D.: *Kapitoly z ekonomie trhů práce*. Praha, Oeconomica 2006. ISBN 8024511207.
- [11] Brožová, D.: Antidiskriminační zákon a jeho ekonomické a právní souvislosti z pohledu liberální ekonomie. *Politická ekonomie*, 2010, č. 3, s. 357 – 373.
- [12] Češková, A. a kol.: *Ženy v politice*. Praha, CEVRO 2009. ISBN 9788086816333.
- [13] Dimand, R. W., Dimandová, M. A., Forgetová, E. L. (eds.): *A Biographical Dictionary of Women Economists*. Cheltenham, Edward Elgar Publishing 2000. ISBN 9781852789640.
- [14] Ferberová, M. A., Nelsonová, J. A. (eds.): *Feminist Economics Today: Beyond Economic Man*. Chicago, University of Chicago Press 2003. ISBN 9780226242071.
- [15] Galbraith, J. K.: *Ekonomía a spoločenské ciele*. Bratislava, Pravda 1984. ISBN nemá.
- [16] Gibson-Graham, J. K.: *The End of Capitalism (As We Knew It): A Feminist Critique of Political Economy*. Minneapolis, University of Minnesota Press 2006. ISBN 9780816648054.
- [17] Gilliganová, C.: *Jiným hlasem. O rozdílné psychologii mužů a žen*. Praha, Portál 2001. ISBN 8071784028.
- [18] Gilmanová, Ch. P.: *Women and Economics: Study of the Economic Relation Between Men and Women as a Factor in Social Evolution*. Berkeley, University of California Press 1998. ISBN 9780520209985.
- [19] Gintherová D. K., Kahnová, S.: Women in Economics: Moving Up or Falling Off the Academic Career Ladder? *Journal of Economic Perspectives*, Summer 2004, s. 193 – 214.

- [20] Hendersonová, H.: *Za horizontem globalizace. Utváření udržitelné globální ekonomiky*. Praha, Dharma Gaia 2001. ISBN 8085905930.
- [21] Horký, O.: Falešná neutralita neoklasické teorie: feministická, antropologická, evoluční a ekologická kritika. *Politická ekonomie*, 2011, č. 3, s. 329 – 344.
- [22] Johanisová, N.: *Kde peníze jsou služebníkem, nikoliv pánem*. Volary, Stehlík 2008. ISBN 9788086913056.
- [23] Jurečka, V. (ed.): *Ženy v ekonomii. Sborník příspěvků ze semináře konaného u příležitosti 100. výročí narození a 20. výročí úmrtí Joan Violet Robinsonové*. Ostrava, EF VŠB – TU Ostrava 2004. ISBN 8024806207.
- [24] Kahnová, S.: Women in the Economics Profession. *Journal of Economic Perspectives*, Fall 1995, s. 193 – 205.
- [25] Kennedyová, M., Kennedy, D. (eds.): *Interest and Inflation Free Money: Creating an Exchange Medium That Works for Everybody and Protects the Earth*. Philadelphia, New Society Publishers 1995. ISBN 0865713197.
- [26] Klaus, V.: Malá česká hilsneriáda aneb další případ diktatury politické korektnosti. *Právo*, 28. 2. 2011, s. 1 – 2.
- [27] Koukolík, F.: *Mozek a jeho duše*. 3. vydání. Praha, Galén 2008. ISBN 9788072623143.
- [28] Lauderová, S.: Ženy v ofsajdu. *Respekt*, 2011, č. 18, s. 52 – 58.
- [29] Linková, M., Červinková, A. (eds.): *Myšlení hranic: genderové pohledy na racionalitu, objektivitu a vědoucí subjekt*. Praha, Sociologický ústav ČSAV 2004. ISBN 8073300508.
- [30] Loužek, M.: Feminismus – záchrana nebo zkáza? In: Mach, P. (ed.): *Antidiskriminační zákon – ochrana slabších, nebo převrácení práva?* Sborník CEP 2006, č. 49, s. 47 – 56. ISBN 8086547558.
- [31] Moire, B., Moirová, A.: *Proč muži nežehlí. Čtení o mužích a ženách*. Praha, Grada 2000. ISBN 8071699454.
- [32] Morris, D.: *Nahá opice: zoolog studuje lidského živočicha*. Praha, Mladá fronta 1971. ISBN nemá.
- [33] Možný, I.: Vysokoškolačky a ty druhé. Demografický bankrot už u nás není utopíí. *Respekt*, 2011, č. 20, s. 78.
- [34] Naisbitt, J., Aburdenová, P.: *Megatrendy 2000. Desát' nových smerov na deväťdesiate roky*. Bratislava, Bradlo 1992. ISBN 8071270504.
- [35] Nelsonová, J. A.: Feminism and Economics. *Journal of Economic Perspectives*, Spring 1995, s. 131 – 148.
- [36] Petersonová, V. S.: *A Critical Rewriting of Global Political Economy: Integrating Reproductive, Productive and Virtual Economies*. London, Routledge 2003. ISBN 9780415314398.
- [37] Polkinghornová, B., Thomsonová, D. L.: *Adam Smith's Daughters: Eight Prominent Women Economists from the Eighteenth Century to the Present*. Cheltenham, Edward Elgar Publishing 1999. ISBN 9781858980843.
- [38] Pospíchalová, L.: *Proč v ekonomii nejsou ženy?* Bakalářská práce. Praha, KEKE NF VŠE v Praze 2009.
- [39] Pilcherová, J., Whelehanová, I.: *50 Key Concepts in Gender Studies*. London, Sage Publications 2004. ISBN 9780761970361.
- [40] Sacher, T.: Éra sobectví končí (rozhovor s D. McCloskeyovou). *Respekt*, 2009, č. 45, s. 36 – 39.
- [41] Sirůček, P.: Nositelé Nobelovy ceny za ekonomii – dlouhodobý seriál. *Zpravodaj – časopis VŠE v Praze*, 2003, č. 2 – 2005, č. 5.
- [42] Sirůček, P.: Kontroverzní Nobelova cena za ekonomii. *Acta Oeconomica Pragensia*, 2005, č. 7, s. 274 – 288.
- [43] Sirůček, P.: Nositelé Nobelovy ceny za ekonomii – dlouhodobý seriál. *Acta Oeconomica Pragensia*, 2006, č. 4 – 2011, č. 4.
- [44] Sirůček, P.: Nositelé Nobelovy ceny za ekonomii pro rok 2009. *Politická ekonomie*, 2010, č. 1, s. 130 – 136.
- [45] Sirůček, P.: Ekofeministická kritika ekonomie a kapitalismu. *Naše Pravda*, 2011, Společensko-politická příloha Haló novin (nabídnuto redakci).
- [46] Sirůček, P.: Feministická ekonomie. *Naše Pravda*, 2011, Společensko-politická příloha Haló novin (nabídnuto redakci).
- [47] Sirůček, P.: Feministická kritika globálního kapitalismu. *Naše Pravda*, 2011, č. 39, s. 3. Společensko-politická příloha Haló novin, 3. 10. 2011.
- [48] Sirůček, P.: Ženy a ekonomické teorie. *Naše Pravda*, 2011, Společensko-politická příloha Haló novin (nabídnuto redakci).
- [49] Sirůček, P.: Ženy a ekonomické teorie. *Acta Oeconomica Pragensia*, 2011, č. 5 (nabídnuto redakci).
- [50] Sirůček, P.: Ženy v ekonomii – dlouhodobý seriál. *Acta Oeconomica Pragensia*, 2011 – 2013, od č. 6/2011.
- [51] Sirůček, P.: Ženy v ekonomii – J. V. Robinsonová. *Acta Oeconomica Pragensia*, 2011, 19, č. 6 (přijato redakci).

- [52] Sirůček, P.: Feministická ekonomie. *Acta Oeconomica Pragensia*, 2012, č. 1 (nabídnuto redakci).
- [53] Sirůček, P. a kol.: *Hospodářské dějiny a ekonomické teorie (vývoj-současnost-výhledy)*. Slaný, Melandrium 2007. ISBN 9788086175034.
- [54] Sirůček, P., Džbánková, Z.: Racionalita a etická dimenze v ekonomických teoriích (vybrané problémy). *Ekonomie & Management*, 2006, č. 3, s. 19 – 34.
- [55] Sojka, M.: *Kdo byl kdo. Světoví a čeští ekonomové*. Praha, Libri 2002. ISBN 8072770551.
- [56] Stroberová, M. H.: Rethinking Economics Thought a Feminist Lens. *American Economic Review*, May 1994, s. 143 – 147.
- [57] Šprincová, V., Jašurek, M.: Feministická politická ekonomie – analytický rámec pro interpretaci krize globálního kapitalismu? *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, 2010, č. 1, s. 20 – 29.
- [58] Švihlíková, I.: *Globalizace & krize: souvislosti a scénáře*. Všeň, Grimmus 2010. ISBN 9788087461013.
- [59] Vodička, M.: *Den, kdy došly prachy. Jak Velká krize ve 30. letech změnila životy lidí a na co se máme připravit my*. Praha, Práh 2009. ISBN 9788072522606 (též viz recenzi in *Marathon*, 2009, č. 6, s. 14 – 25).
- [60] Zeman, J.: *Ekonomické základy trvale udržitelného rozvoje*. Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci, 2002. ISBN 8024404206 (též viz recenzi in *Marathon*, 2003, č. 6, s. 26 – 32).

Antonín Švehla – agrární politik, ministr, předseda vlády, ctitel venkova a vlastenec

Jaroslav Šetek

Antonín Švehla (1873 – 1933) působil coby agrární politik, státník od vzniku samostatného Československa až po období startu světové hospodářské krize. Šlo o významnou osobnost hospodářské, agrární a sociální politiky, v neposlední řadě o velkého vlastence. Za agrární stranu byl od roku 1918 poslancem Národního shromáždění, v letech 1918 – 1920 ministrem vnitra a předsedou celkem třech československých vlád. Byl blízkým spolupracovníkem a zároveň politickým protějškem Tomáše Garrigue Masaryka. Roku 1927 odmítl kandidovat na funkci prezidenta a podpořil kandidaturu T. G. Masaryka.

Významný český prozaik, esejista, dramatik a politický publicista Ferdinand Peroutka (1895 – 1978) poznamenal, že počátky budování Československého státu měly tři hlavní pilíře [1]: 28. říjen, pozemkovou reformu a ústavu. K vytvoření všech tří pilířů státnosti přispěl významným podílem právě A. Švehla. Se životní a profesní dráhou za 60 let života zmíněné osobnosti se čtenář seznámí v tomto příspěvku.

Životní dráha

A. Švehla se narodil 15. dubna 1873 v Praze v Hostivaři (tehdejší ves na periferii Prahy) v selské rodině Antonína a Marie Švehlových, z jejichž manželství vzešlo celkem 14 dětí. Syn Antonín byl jejich devátým a 7 jeho sourozenců zemřelo již v útlém věku. Vyrůstal v rodinném prostředí, které bylo značně příznivé pro jeho budoucí politickou dráhu. Otec statkář se politicky angažoval v duchu agrárních tradic, byl prvním místopředsedou Sdružení českých zemědělců a třicet let hostivařským starostou [2].

Antonín vystudoval nižší gymnázium v Praze a rok německého gymnázia v České Lípě, odtud přešel na hospodářskou školu, kde však dlouho nesetřval a ve svých čtrnácti letech začal pracovat v rodinném mlýně a pekárně. V roce 1897 umírá jeho bratr Josef, Antonín se ujímá vedení rodinného statku a po smrti otce v roce 1900 plně převezme vedení veškerého rodinného hospodářství. Veřejnou činnost zahájil v roce 1893 obnovením vlastenecké tělovýchovné organizace Sokola v Hostivaři, mj. se také angažoval jako herec ochotnického divadla [2].

V roce 1899 uzavřel sňatek s Bohumilou Čečelkovou (1876 – 1964), která byla rovněž selkého původu z obce Chotějov u Mladé Boleslavi. Z manželství vzešly dvě děti – v roce 1901 dcera Helena a v roce 1902 syn Antonín. V roce 1903 přenechává vedení statku manželce a plně se věnuje politické činnosti [2].

V roce 1927 onemocněl chorobou ledvin doprovázenou kardiologickými potížemi. Odchází na léčení do Itálie, kde se poměrně dlouho léčí. Onemocnění se sice dočasně zlepšilo, ale přesto jej značně omezovalo vykonávat jeho politické aktivity [2]. Roku 1929 opět došlo ke značnému zhoršení jeho zdravotního stavu. Z tohoto důvodu se stáhl z aktivního politického života. Pro nepříznivý zdravotní stav se nemohl zúčastnit ani pohřbu své matky Marie, která zemřela v roce 1929 ve věku 91 let. Svou matku přežil pouze o čtyři roky – 12. prosince 1933 umírá. Pohřben byl do rodinné hrobky na hostivařském hřbitově [3].

Osudy rodinných příslušníků A. Švehly

Manželka Bohumila stála se svým manželem Antonínem za první světové války u zrodu charitativní organizace České srdce² [4]. V této souvislosti ji lze zařadit mezi významné osobnosti českého proudu ženského sociálního myšlení a charitativní činnosti. V podzimu svého života byla nucena snášet útrapy, jimž byli vystaveni příbuzní politických vězňů komunistického totalitního režimu, o čemž svědčí osud jejich syna Antonína. Zemřela 14. ledna 1964 ve věku 87 let, pohřbena je v rodinné hrobce na hostivařském hřbitově.

Dcera Helena se provdala za agrárního politika Josefa Černého³ [3]. Po událostech února 1948 odchází se svým manželem do emigrace – do Spojených států amerických. Zde žili až do konce života (Josef umírá roku 1971, Helena zemřela v roce 1989). Je jisté, že odchod do exilu zachránil manžele Josefa a Helenu Černých před persekucemi komunistického režimu.

Těm neunikl syn Antonín, který vystudoval práva a působil jako advokát, převzal také rodinný statek v Hostivaři. Již v roce 1946 byl nespravedlivě obviněn z kolaborace s tím, že 1939 byl iniciátorem vyloučení Židů z advokátní komory. V tomto období byli mj. stejným způsobem ovlivněni i významní politici a státníci z Agrární strany – např. František Machník a Rudolf Beran a „Masarykovci“ (prezident E. Beneš a ministr spravedlnosti Prokop Drtina). Uvedení nijak proti vykonstruovanému obvinění neprotestovali. Čímž dali tichý souhlas k persekuci, která byla součástí již komunistické represe proti významným představitelům Agrární strany nastolené již v závěrečích Košického vládního programu⁴.

Po únoru 1948 byl propuštěn z advokacie, živil se jako pomocný dělník v továrně. Jeho rodinný statek byl zabrán a v roce 1951 byl zatčen a následující rok odsouzen Státním soudem k 12 letům trestu odnětí svobody ve zcela vykonstruovaném obvinění. To spočívalo v tom, že společně s Václavem Bartoněm a dalšími členy republikánské agrární strany měl založit zemědělskou odborovou organizaci pro zvrát lidové demokratického zřízení v Československu [2]. Dalším prohřeškem byly kontakty prostřednictvím prostředníků na svého švagra Josefa Černého do Spojených států amerických. Prošel věznicemi v Ostrově, na Mírově, v Leopoldově a ve Valdicích. V květnu roku 1960 byl propuštěn na amnestii a v roce 1963 umírá na těžké následky věznění.

Orientace A. Švehly na agrární politiku v duchu vlasteneckých tradic

V roce 1896 založil Stanislav Kubr spolu s Karlem Práškem a skupinou členů mladočeské strany Českou stranu agrární jako Sdružení českých zemědělců. Do této doby Čeští zástupci hájící zájmy zemědělství fungovali v rámci Národní strany (tzv. Staročesi) a Národní strany svobodomyšlné (tzv. Mladočeši). Významným předchůdcem České strany agrární byl také Českomoravský selský spolek pro Moravu a Slezsko, založený roku 1883 Janem Rudolfem Domlem v Olomouci. Tento spolek se v roce 1884 samostatně zúčastnil voleb do moravského zemského sněmu v některých okresech a ve dvou případech uspěl. Silná odezva na moravské zemědělské hnutí na agrárně silné Jižní Čechy způsobila roku 1889 založení Selské jednoty pro království České.

V agrárním politickém proudu se vedle S. Kubra a K. Práška angažoval A. Švehla. Od 6. ledna 1899 existovala Česká agrární strana jako samostatná politická strana a jejím předsedou byl S. Kubr. Program České strany agrární dostal pevný tvar v roce 1903 zásluhou Josefa Prokopa Pražáka a okruhu jeho spolupracovníků, zejména národohospodářských teoretiků Cyrila Horáčka a Františka Fiedlera. Agrárníci se hlásili k národním tradicím, k odkazu českých dějin v pojetí pozdního národního obrození. Nejschůdnější cestu k obhájení národních práv spatřovali v oslabování centralismu, ve zdokonalování samosprávy a v rozšíření působnosti sněmů Koruny české. V roce 1905 se Česká strana agrární sloučila s moravskými agrárníky v Československou stranu agrární, jež byla po vzniku Československa přejmenována na Republikánskou stranu zemědělského a maloroľnického lidu.

V Agrární straně, která byla založena jako strana „*středního stavu*“, A. Švehla prosadil koncepci strany malozemědělské a venkovského lidu. Konkrétně se tento rozdíl projevil i v poměru k požadavku všeobecného volebního práva, z něhož Švehla přes veškerý odpor starých vůdců učinil v roce 1905 hlavní heslo strany. Další vývoj ukázal, že právě to byla pro agrárníky cesta k získání masového vlivu. Kladl také velký důraz na zakládání

² Charitativní organizace vznikla v roce 1917 z podnětu spisovatelky Růženy Svobodové. Cílem organizace bylo zmírnit chudobu, kterou přinesly válečná léta. České srdce se svou sociální prací a charitativní činností orientovalo zejména na děti z měst, která byla oproti venkovu více vyhladověna.

³ Josef Černý (1885–1971) byl [československý politik](#), ministr vnitra v letech 1934–1938 (v [druhé vládě Jana Malypetra](#), [třetí vládě Jana Malypetra](#), [první vládě Milana Hodži](#), [druhé vládě Milana Hodži](#) a [třetí vládě Milana Hodži](#)) a poslanec [Národního shromáždění republiky Československé](#) za [Republikánskou stranu zemědělského a maloroľnického lidu](#).

⁴ Již Košický vládní program ve svém důsledku znamenal pro tradice 1. republiky výrazné okleštění demokratických principů, včetně zavedení možnosti vyřizování osobních účtů s politickými oponenty z let 1918–1938, mezi nimiž figurovali i členové Agrární strany.

odborových a družstevních organizací rolníků. Sám organizoval a vedl úspěšný boj Ústřední jednoty řepařské proti cukrovaryským kartelům, který trval po celé první desetiletí 20. století. Tak se začal v hospodářské politice pro tvorbu konkurenčního prostředí pro zemědělské komodity

K propagaci agrárních myšlenek založil A. Švehla v roce 1906 stranický deník Venkov a v roce 1907 Rolnickou tiskárnu. Obrovské úsilí věnoval i organizační výstavbě strany. Hlavně jeho zásluhou se agrárníci stali početnou, moderní, dobře organizovanou, disciplinovanou a také nejlivnější českou politickou stranou.

Činnosti a postoje A. Švehly za I. světové války – politik „dvou železek v ohni“

Za 1. světové války byl jedním z vůdčích představitelů domácího odboje. Podílel se na existenci činnosti Českého svazu⁵, od roku 1917 byl v popředí Maffie⁶ a od července 1918 stál v čele (jako místopředseda; předseda Karel Kramář) Národního výboru československého⁷.

A. Švehla je hlediska historického kontextu k Rakousku-Uhersku během I. světové války označován jako představitel politiky „dvou železek v ohni“ [5]. Tato politika spočívala v jeho rozdílných postojích do jara 1917. Do tohoto období podporoval oportunní, prorakouskou politiku. Po vstupu Spojených států do války usoudil, že Německo a Rakousko-Uhersko válku prohrají, a přiklonil se k politice protirakouské. Nikterak se přitom netajil tím, že při nepříznivé změně poměrů by byl ochoten se vrátit k politice oportunní. Poměry se však vyvíjely spíše v neprospěch Rakouska-Uherska, radikalizace české veřejnosti vzrůstala, a tak Švehla organizoval přechod české domácí politiky na protirakouské pozice. Když byl v červenci 1918 obnoven Národní výbor, přenechal předsednictví Kramářovi, ověčenému slávou „národního mučedníka“. Stal se „jen“ místopředsedou, ale v jeho rukou se sbíhaly všechny nitky domácí české politiky.

Aktivity A. Švehly ve významný den – 28. října 1918

Dne 28. října 1918 kolem 9. hodiny převzal Antonín Švehla s Františkem Soukupem jménem Národního výboru Válečný obilní ústav. Cílem tohoto opatření bylo zabránit odvozu obilí na frontu a značně zredukovat válečnou činnost monarchie. Po dvou hodinách se objevila zpráva o diplomatické nótě ze dne 27. října 1918 předané ministrem zahraničí Rakouska-Uherska Andrássem americkému prezidentovi Wilsonovi. Obsahem nóty bylo, že vídeňská vláda žádá o příměří a že uznává, aby „Čechoslováci a Jihoslované“ si sami rozhodli o svých osudech. Na večer vydal Národní výbor první zákon o zřízení samostatného státu. Do předsednictva Národního výboru byli zvoleni Vavro Šrobár, Alois Rašín, František Soukup, Antonín Švehla a Jiří Stříbrný.

V tento významný den však Praha trpěla absencí čelných politiků, neboť většina byla přesvědčena o trvání války potrvá minimálně do jara roku 1919, a tak se v Ženevě v té době konala schůzka domácího a zahraničního odboje. Z domácího odboje se schůzky účastnil K. Kramář, V. Klofáč, F. Staněk, G. Habrman, A. Kalina, P. Šámal, J. Preiss a K. Svoboda. Za zahraniční odboj se dostavili E. Beneš, Š. Osuský, I. Markovič a L. Strimpl. Z předsednictva Národního výboru v Praze zůstali A. Švehla, F. Soukup, J. Stříbrný a A. Rašín. A. Švehla s těmito muži stál v čele převratu, jehož výsledkem byl vznik Československa. Proto je tato čtveřice označena jako „muži 28. října“. Svými aktivitami v tento den se snažili předstihnout živelný spád událostí a dojednat s místodržitelstvím a vojenským velením klidné převzetí moci.

Politik a státník po vzniku samostatného Československa

Od 1918 byl poslancem Národního shromáždění, v letech 1918 až 1920 byl ministrem vnitra a podílel se výrazně na vzniku a podobě československé ústavy schválené roku 1920. V roce 1919 se stal předsedou Agrární strany a snažil se, aby její politika byla přijatelnou jak pro velkostatkáře, tak pro drobné zemědělce. Švehla se také podílel na vytvoření a následném fungování tzv. Pětky, orgánu koordinujícího činnost hlavních českých tzv.

⁵ Český svaz vznikl 18. listopadu 1916 a sdružoval téměř všechny české poslance říšské rady. Předsedou byl agrární politik František Staněk (organizátor družstevnictví na Jindřichohradecku a na západní Moravě), jednatel V. Tusar (za sociální demokracii). Dne 30. května 1917 vystoupil Český svaz s požadavkem na spojení Čechů a Slováků ve federalizovaném Rakousko-Uhersku. Zanikl s Rakousko-Uherskem.

⁶ Maffie byl hlavní orgán tvořen představiteli českého domácího odboje během první světové války. Řídil zpravodajskou a konspirační činnost, předávání informací a udržoval spojení se zahraniční sekcí. Vznik Maffie souvisí s odjezdem T. G. Masaryka do zahraničí v prosinci roku 1914.

⁷ Národní výbor československý vznikl 13. července 1918, byl orgánem československé politické reprezentace na konci první světové války. Jeho úkolem byla příprava převzetí státní moci a vypracování zákonů nového státu.

státotvorných politických stran. Od roku 1922 byl předsedou celkem třech československých vlád a to v obdobích 7. října 1922 – 9. prosince 1925 (1. Švehlova vláda), 9. prosince 1925 – 18. března 1926 (2. Švehlova vláda) a 12. října 1926 – 1. února 1929 (tzv. Panská koalice).

Postoj A. Švehly při prezidentských volbách v roce 1927 – ani Švehla ani Beneš

A. Švehla byl blízkým spolupracovníkem a zároveň politickým protějškem T. G. Masaryka, který se během doby postupně naučil ve vnitropolitických problémech a úlohách na Švehlu spoléhat. T. G. Masaryk byl přesvědčen, že je A. Švehla jako předseda vlády tím správným politikem a inspirátorem praktické politiky tehdejšího státního útvaru Československa. Společně se Švehlou řešili i velký problém nástupce T. G. Masaryka v prezidentském úřadu. T. G. Masaryk už v druhé půli dvacátých let oficiálně oznámil, že jeho nástupcem bude E. Beneš, což popudilo nejen Kramáře, ale mnoho poslanců – odpůrců E. Beneše. Volba nového prezidenta v roce 1927 se stávala problematická, neboť to bylo to v době, kdy ve vzrušené politické atmosféře doznávaly aféry s R. Gajdou, J. Stříbrným [5]. T. G. Masaryk zvažoval zvolit A. Švehlu. [5] Ten však Masarykův záměr razantně odmítl, zároveň také odmítl za nástupce E. Beneše. Švehlovo odůvodnění spočívalo v tvrzení, jaká by byla reakce u světové veřejnosti v případě nezvolení T. G. Masaryka – něco v Československu není v pořádku.

Nelze ani vyloučit že Švehlovo stanovisko k volbě prezidenta mohlo být následující:

1. A. Švehla osobně pociťoval zhoršující svůj zdravotní stav, neboť za dva roky odešel z aktivní politiky. Funkce prezidenta by pro něho znamenala značnou zátěž.

2. V případném zvolení E. Beneše viděl i možné poškození dobrého jména Československa a jeho politické elity v zahraničí, neboť k E. Benešovi neměl žádné sympatie za jeho postoje z poloviny 20. let. V tomto období byla Agrární strana nejsilnějším subjektem v tehdejší Československém politickém systému. E. Beneš prohlašoval, že předseda této strany A. Švehla je fašista a R. Gajda je ve službách této strany [6].

A. Švehla prognostik katastrofy – světového válečného konfliktu

Když se v roce 1929 důsledkem zhoršení jeho zdravotního stavu stáhl z aktivního politického života značně přemýšlel o světové politice a hospodářství, které provázel krizový start. Tvrdil, že přes deset let od ukončení světového válečného konfliktu se ve světě nic nevyřešilo, předvídal světovou katastrofu a válku, kdy poteče mnoho krve [1]. Historická realita, která začala necelých 6 roků po Švehlově smrti bohužel potvrdila, že byl dobrým prorokem.

A. Švehla – hlavní aktér pozemkové reformy; záměry a skutečnost

Na prvním poválečném sjezdu strany v roce 1919 byl A. Švehla zvolen znovu do jejího čela. Tehdy strana na jeho podnět přijala i nový název – Republikánská strana československého venkova. Nově přijatý program vyjadřoval i Švehlův názor, že venkov musí stát v prvních řadách v práci pro republiku a demokracii [7]. V duchu tohoto hesla se začala vytvářet právní nařízení, jež měla skoncovat se šlechtickými velkostatkami a přerozdělit půdu. Prvním krokem k pozemkové reformě (či předreformou) se stal zákon o obstavení velkostatků z listopadu 1918.

Samotná pozemková reforma byla vyhlášena v dubnu 1919; zestátněn měl být veškerý pozemkový majetek přesahující 150 ha zemědělské půdy nebo 250 ha veškeré půdy včetně lesů. Vyvlastněná půda pak měla být předána či pronajata malým zemědělcům či bezzemkům. Legislativní základ měla pozemková reforma v níže uvedených právních normách:

zákon č. 215/1919 Sb., o zabránění velkého majetku – zákon záborový,

zákon č. 81/1920 Sb., o přidělu zabrané půdy a úpravě právních poměrů k ní – zákon přidělový,

zákon č. 329/1920 Sb., o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový – zákon náhradový,

zákon č. 77/1922 Sb., kterým se vydávají přechodná ustanovení k zákonu č. 329/1920 Sb., pokud jde o jednotlivé parcely nebo části parcel ze zabraného majetku pozemkového – tzv. zákon drobnopřídělový.

Pozemková reforma se kvůli nevyjasněným diplomatickým vztahům s Vatikánem jen málo dotkla církevní půdy a pod různými záminkami unikly vyvlastnění i mnohé další velkostatků. Přesto vládní agrární strana získala velkou popularitu. Došlo také k rozmachu zemědělských družstev, jež organizovala svépomoc mezi členy (poskytování půjček, organizace prodeje zemědělských produktů, poskytování strojů). Přes některé nedokonalosti dokázala pozemková reforma zklidnit sociální napětí na venkově a zároveň vytvořit prosperující vrstvu sedláků, kteří se většinou dokázali úspěšně vypořádat s velkou hospodářskou krizí na přelomu 20. a 30. let.

Řešení korupčního skandálu agrárního politika – lihová aféra

A. Švehla se jako předseda vlády na přelomu roku 1923/24 nevyhnul řešení korupčního skandálu vlivného agrárního politika Karla Práška⁸ (od počátku stál v agrárním politickém proudu) v pozici předsedy senátu – „Práškova lihová aféra“. Jednalo se o ovlivňování cen lihu i o podivné hospodaření Družstva hospodářských lihovarů. Hlavním iniciátorem kauzy byl K. Prášek, který jako předseda zmíněného družstva a správce lihovarnického dispozičního fondu zneužil asi 30 milionů korun, z toho prokazatelně 3 miliony k uplacení komunistického o dborářského předáka. Osud zbylých 27 milionů nebyl schopen uspokojivě vysvětlit (údajně je použil na různé "sanační účely") a panovalo všeobecné mínění, že i tyto peníze byly také použity k úplatkům. Podle tehdejších nezávislých žurnalistů byla aféra „nejošklivějším vředem, který během 5 let samostatnosti zohyždil náš politický život“ [7]. Předseda strany A. Švehla se za této situace K. Práška definitivně zbavil, zároveň jej donutil rezignovat na funkci předsedy senátu a posléze ho i nechal zbavit senátorského mandátu a vyloučit ze strany.

V této souvislosti A. Švehla intervenoval v Národním shromáždění o patřičné legislativní úpravy zabráňující střetu zájmů a následné korupci. To v červnu 1924 přijalo tzv. Zákon o inkompatibilitě – č. 144/1924 Sb. Zákon stanovil, co je neslučitelné s členstvím v Národním shromáždění. Jmenovitě §8 zakazoval

předsedům poslanecké sněmovny respektive senátu, být členem představenstva anebo správní rady výdělečných společností.

Závěrečné zhodnocení

Přes svůj nepříznivý zdravotní stav od roku 1929, kdy odešel z aktivní politiky, zůstal A. Švehla nadále předsedou Agrární strany až do své smrti v roce 1933. Uvnitř republikánského agrárního proudu nebylo sebemenší snahy vybrat nového předsedu. Dokonce až dva roky po jeho smrti byl obnoven post předsedy, kdy byl do čela republikánů postaven Rudolf Beran. Jasně to svědčí o tom, jaká vážnost k jeho osobnosti byla v tomto pravcovém politickém seskupení.

Vážnosti a respektu si získal v demokratickém levicovém politickém spektru – sociálně demokratickém proudu. To lze dokladovat citátem politika a ministra tohoto proudu Rudolfa Bechyně: „Švehla konal své dílo nikoli pod Masarykem, ale s ním a vedle něho. Švehla nás učil vládnout a pod záštitou autority T. G. Masaryka založil politický řád, spořádanou vládu a silnou vládní tradici. V jistém ohledu jsme všichni Švehlovými žáky“ [1].

A. Švehlovi projevil rovněž úctu významného český ekonom – národohospodář Karel Engliš, který jej v duchu metodologie teleologičnosti hodnotil následovně: „Švehla měl svou teorii politiky, které slouží všechny vědy, i teorii vztahu architektury našeho parlamentu s jeho psychologií. Byl znalcem politické psychologie a politické únosnosti“ [1].

Seznam použitých zdrojů

- [1] Peroutka, F.: *Budování státu*. Praha, Academia 2003.
- [2] Zdeňková, M.: *Antonín Švehla a Hostivař*. Praha, 2003.
- [3] Frankenberger, O.: *Antonín Švehla v dějinách Československé strany agrární*. Praha, 1931.
- [4] Dostál, V.: *Antonín Švehla*. Praha, 1990.
- [5] Miller, E.: *Antonín Švehla: mistr politických kompromisů*. Praha, Argo 2001.
- [6] Klímeček, A., Hofman, P.: *Generál Radola Gajda, vítěz, který prohrál*. Praha, Paseka 1995.
- [7] Kárník, Z.: *České země v éře První republiky (1918 – 1938)*. Díl první. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918 – 1929). Praha, Libri 2000.

⁸ Karel Prášek (1868 – 1932) do roku 1924 patřil k vůdčím osobnostem Agrární strany; považoval se za vůdce velkostatkářského křídla strany. Ve vládách let 1918-1920 zastával funkci ministra zemědělství a současně byl též poslancem Národního shromáždění. Pro vleklé neshody s předsedou strany Švehlou (měl výhrady k jeho kompromisní politice vůči sociální demokracii a bránil se agrárníky prosazované pozemkové reformě, která postihla i Práškův velkostatek) podal v červnu 1920 demisi a byl odstaven do funkce předsedy senátu.

3. Problémy globálního světa

Shaping the global order: predictions and historical forces

Miroslav Jurásek⁹

Abstract:

Although everybody wants to know what the future will bring, it's very difficult (if not impossible according to Popper) to make predictions concerning our future. But what we can do is to analyse the current situation or history and try to catch the driving forces that shape or were shaping the global order. Registering all these forces and without knowing an exact result the eventual source of the next changes can be observed just here in accordance of the aristotelian concept of potentiality (dynamis) and actuality (entelechia) because these historical forces exist and can be projected into the future. Moreover many recent theories say that even ideas and thoughts are a kind of energy and if we highlight some risky factors, the probability of its fulfilling increases. This paper discusses the theory concept of a systemic change and tries to overlook some of the recent scenarios of the world politics in the 21st century including the forces that probably will form the future global order.

Introduction

Hegel stresses a view of the state as an historical juncture, a product of contingent confluence of internal and external forces, whereby when a harmony is achieved between ends and means, such a state proves particularly influential.

Marx adopt's Hegel's idea that the hegemonic state is a product of a confluence of forces, some internal, some external. Hegemony, in turn, diffuses its institutional innovation throughout the international system by competition force. Hegemony is the product of certain historical circumstances, able to shape the future direction of the world capitalist economy. The world economy as a whole evolves through a succession of hegemonies¹⁰.

By identifying the forces pushing the future, rather than those have contained the past, we possess the power to engage with¹¹ our reality.

The analysis and interpretation of political change is one of the most difficult tasks that political analysts face. Change is complex, often unpredictable and invariably the result of a multiplicity factors (Hay, 2002: 136).

Walt (1998: 36) wrote that the post – Cold War world sill awaited its “X” article. Instead of a single new vision, the most important development in post – Cold War writings on world affairs is the continuing clash between those who believe world politics has been (or is being) fundamentally transformed and those who believe that the future will look a lot like the past.

Where are we now? The futurist talk about a paradigm shift. What is the source of this and what are some of the indicators? What is different about the world today? Samuel Huntington's seminal work was on the change from a two – centre balance of power in the Cold War to a position in which ran on cultural lines, not those of national boundaries, and there were seven or eight powers. What is different about the world today?

Some strategic decision makers prefer a larger number of different scenarios to review before making their decision. One process for creating such scenarios is to identify different plausible future “states“ for the key driving forces. For example, the underlying societal forces shaping the macro – environment for strategic issues include the economy, the natural resources base, values and lifestyles, and the effectiveness of the national government. Scenario analysts will look at different possible conditions for each of these forces (Ringland, 2006: 22).

Barry Minkin in *Future in Sight* asserted that an epic transformation of our world had already begun. According to him by 2005 we would be in the middle of a number of transitions of which the outcomes would highly uncertain. The gaps between old and young, rich and poor, north and south would spark and increased conflicts among different cultures. Political and economic restructuring would mean short – term dislocations before we could reap their promised long – term benefits. The emergence of information economies raised

⁹ The author of this paper is a Phd candidate studying International Relations at the University of Economics in Prague and at the same is assistant professor at the University of Finance and Administration (Prague, Czech Republic).

¹⁰ PALAN, Ronen (2007) Transnational theories of order and change: heterodoxy in International Relations scholarship. *Review of International Studies* (2007), 33, 47–69.

¹¹ NAISBITT, John, ABURDENE, Patricia (1990) *Megatrends 2000*. AVON BOOKS : New York. ISBN 0-380-70437-4.

fundamental question about economic activity, growth and wealth. Watts Wacker in the 500 – Year Delta (Taylor and Wacker, 1997) saw a convergence of a number of changes, with the power of the producers of goods decreasing and that of consumers increasing. John Peterson in his Road to 2015, considered that information technology plus new ideas and technologies in science, plus the saturation of the planet, would cause a global paradigm shift similar to that seen in the West in the fifteenth and sixteenth centuries (Ruginland, 2006: 38 – 39).

Lieberman (2002: 698)¹² comparing institutional and ideational theories asks: “how, after all, can we explain change in outcomes by reference to stable causes?” And then he continues: “any search for the sources of change in this sort of explanatory scenario inevitably leads to a problem of infinite regress: to explain change in some familiar state of affairs, we must assume an antecedent change in one or more causal factors that were previously part of a stable system. But after making this move we are left with the same problem: What caused this antecedent change, if not some change farther back in the causal chain? At some point in this sequence, the source of change must come from outside the system”.

Many experts still see the state as the main actor but believe that the agenda of states is shifting from military competition to economic competitiveness, domestic welfare, and environment protection (Walt, 1998: 36).

It must be taken into consideration that people do not necessarily want change, and social structure are slower to change than individuals. Many predictions of the next changes are based on the he information technology. The growth of new economies based on digital information will not be uniform, nor will the effects that follow from the changes. The shape of the society that results from these changes is not clear.

Cultural legacies often have a rational core (representing power interests of identifiable actors) does not prevent them from being internalized and thus becoming a part of individual socialization. Cultural turns into an important strategic factor of policy – making (Zweynert, 2009: 37).

The forces which shape the global system are often very ferocious, spontaneous and unorganized. They are not at all understandable and are anarchaic. They form the systemic conditions. They lead to the change as if they vitalized the static and rigid system. Some of them are susceptible to be regulated, dominated and hold under control quite well, others are not. The former must be kept within the limits of sustainability. Although Tony Malkovic¹³ (2008: 32) admits that it is difficult to define the concept of sustainability in concrete terms he tries to give some definition saying “in essence, it embraces the concepts of change, keeping things in good shape for the future – staying relevant”.

We can be sure of one thing: the very vital systemic forces do exist. They resemble the wind which is also very strong energy sometimes having devastating effects on the environment.

Theory of Political Change

If we take into consideration the stability of the systemic rules and laws in long – term perspective, then a principal source of significant changes will come out from the outside as a consequence of an unknown shock which can or not fit into the existing pattern¹⁴.

Political change is possible to describe in the following analytical way:

$$Y = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \varepsilon \quad (1),$$

where X_1 a X_2 are explanatory factors, Y is outcome, β_0 , β_1 a β_2 are parameters of the system, β_1 and β_2 express the dependency of X_1 and X_2 on the outcome Y , ε is something inmeasureable, it is an error, which can't be predicted.

Let's suppose that the systemic pattern changes from some reason. A new model describing the same political phenomena will be:

$$Y = \beta_3 + \beta_4 X_1 + \beta_5 X_2 + \varepsilon \quad (2),$$

where β_3 , β_4 and β_5 are new parametres of the system.

Parameters changed the system which is now characterised by the new regularities and rules. Not only the conditions of the system have changed, but also the causal interactions among variables have changed. Lieberman (2002: 701) considers the first case of change to be normal, meanwhile the second one describes as an extraordinary change. Although we can describe very well what occurred in all transition moments, i.e. from the position (1) to the position (2), we are not able to explain why it happened. That's why Lieberman (2002:

¹² LIEBERMAN Robert C. (2002) Ideas, Institutions, and Political Order: Explaining Political Change. *The American Political Science Review*, Dec 2002, 96, 4. ProQuest. pp. 697 – 712.

¹³ MALKOVIC, Tony (2008) History holds key to the future. *Charter*; Jun 2008; 79, 5; Accounting & Tax. pp. 32 – 36.

¹⁴ LIEBERMAN, Robert C. (2002) Ideas, Institutions, and Political Order: Explaining Political Change. *The American Political Science Review*; Dec 2002; 96, 4; ProQuest. pp. 697 – 711.

701) argues that the exogenous factors are the principle cause of a change¹⁵; these factors are hidden in the quantity ε because parameters β are constatants.

What are parameters? Parameters form the pattern of system, they are stable, susceptible to any change in a very limited extension, thus almost unchangeable or changeable very slowly (this process is almost unobservable), they are a static characterization of the system. Parameters are bricks from which the structure of the system is constructed. The system will be predictable better if these parameters will be resistant to the pressure of an active constituent of the system. The parameters can be classified according to their character: political, social, economical, ideal and others. Of course, there is a connection between all parameters of the system. It is not possible to make experiments with the parameters because they are something like a scale which makes possible to measure something else but not itself.

Parameters are what is at the moment unchangeable but of course, evolving. At the second moment there will be a transformation of parameters $\beta_0, \beta_1, \beta_2$ into parameters β_3, β_4 and β_5 . It is possible that in some cases some of the parameters of the equation (1) will be identical to those of the equation (2). We are not able to measure time needed to the transition between (1) and (2). Neither we are able to catch all factors leading to the evolution of parameters. The parameters are represented by, for example, hidden in the notion culture (norms, interests, beliefs and so on). ε can be identified with the contingent “quantity” used by the path – dependency theory.

Change in IR

Holsti (1998)¹⁶ in his study searches for the reply to the question what is a change.

“Everything changes and nothing remains stilland you cannot step twice into the same stream” were the words about the permanent change coming out from the mouth of the ancient philosopher Heraclitus. According to him everything flows (panta rhei) although human senses are not aware of something has happened. It can be looked upon the change from the time perspective or the perspective of the agent. Firstly, we ask when the visible change has occurred and then we are interested in how the change happened.

Positivists consider the social reality of IR to be objectively given and recognizable by the methods of natural sciences (they stress the role of materialistic factors). Postpositivists consider the social reality of IR to be independent on the actors of IR, given intersubjectively and given only through the approaches which take into consideration human subject (they stress the role of ideas) (Weisová, 2009: 32).

	POSITIVISTS	POST - POSITIVISTS
respect to norms	YES	
	reason: utility	reason: morality
relation between actors (units X structure)	individualism	holism
essence of knowledge	explanation	understanding

The dynamics of the change is described by the factors mentioned in the table below. The different concepts explain this change (see the table).

CHANGE		
What is changed?	concepts – kinds	markers (time perspective)
agent	replacing	trends
	additive ¹⁷	transformation
	dialectic	great events
structure	transforming	great achievements
		significant social/ technological innovations

“Giving up the notion of culture as something homogenous and more or less unchangeable, and replacing it with the image of a heterogenous ‘toolkit’ help to bridge the gap between interests and culture in the theory of institutional change” (Zweynert, 2009: 357).

¹⁵ As I have already mentioned there are others authors (for example Hegel, Robinsons) that think that a change comes out from the outside.

¹⁶ HOLSTI, K. J. (1998) *The Problem of Change in International Relations Theory* [online]. Institute of International Relations The University of British Columbia. Working Paper No.26. December 1998.

¹⁷ For example, North’s vision is one of incremental change. See Zweynert (2009: 345).

Structure and agent influence one another. Firstly, agent changes the structure and later the changed structure will have the impact on the agent which will have to be to the changed conditions. In the table above it seems to me that the structure will be changed principally in the transforming concept of the change although it is possible to discuss the others concepts having impact on the structure too.

The change can be either quantitative or qualitative. Marx and Hegel have already asked how much quantitative change is necessary to make a qualitative change. Changes occur also because of great events changing the course of history. In the table which follows I resume according to Holsti (1998: 4-6) the most important markers of change which start them off.

KIND OF CHANGE	MARKERS OF CHANGE	PŘÍKLAD
quantitative (common) practice	trends ¹⁸	population boom, expansion of communicative networks
qualitative (properties)	transformation ¹⁹	
qualitative	great events	years 1914, 1919, 1939, 1945, 1989 – 1991.
qualitative with accent on the culture	great achievements	“golden age” in ancient Greece in the 5 th century BC
qualitative with accent on the science	significant social/ technological innovation	globalization, nuclear revolution

Analytical strategies for conceptualising change²⁰

There are three strategies for examining change: synchronic analysis, comparative statistics and diachronic analysis (see the table below).

	type of analysis		
	preparatory phase	1st phase	2nd phase
	synchronic	comparative statistics	diachronic
methods	quantitative	quantitative	qualitative
technics	“freezing“	„double freezing“	
outcome	description of system form and structure at a particular moment	comparison of system form and structure in two moments of time	interaction between systems analysed through two moments
dynamics of change (interaction)	NO	NO	YES
characteristics (advantages, disadvantages)	analytical tool easy to use	only direction and extension of change	change process through time
	high description	time discontinuity	laboriousness
	simple generalization	phase change of static structures and their forms	time consuming
examples		historical institutionalists	neoclassics
		evolutionary economists	some neomarxists

Structuralists argue that to achieve a change it's enough to modify behaviour variables within a system characterised by the stable rules and laws. Structuralism assumes the stable world where structural constancy

¹⁸ Long – term trends form the bedrock of thinking about the future. Some of these trends are positive. For example, the rising efficiency of industrial process and changing structure of industrial economies are reducing pollution. An important social trend in virtually all developing countries is declining birthrates and dramatically rising contraceptive use. Both of these trends seem likely to continue in coming decades. But trends cannot be the only guide to the future, because the unexpected can occur, producing both happy and unhappy surprises (Hammond, 2000, Balabán, 2010).

¹⁹ Without identity and identity change which are very important in the study of socio – political change we loose a key factor that differentiates groups, motivates action, and explains the emerging fission of old and fusion of new clusters of the population. See TODD, Jennifer (2005) Social Transformation, Collective Categories, and Identity Change. *Theory and Society*, Vol. 34, No. 4 (Aug., 2005), pp. 429-463. <http://www.jstor.org> (accessed 09/06/2011).

²⁰ HAY, Colin (2002) *Political Analysis. A critical Introduction*. New York : PALGRAVE. ISBN 0-333-75003-9.

limit increasingly the behaviour of actors. Thus, it is a structure that forms the behaviour of actors. Intentionalists defend the opposite position.

	structuralism	intentionalism
liberty of actors' actions (relation structure – actors)	low	high
system stability	low	low
observability of change: relation input (actor) – outcome (system)	low	high

If a political change occurs, it depends on three factors: structure, actors and ideas. In the table which follows I resume all these factors.

	FACTOR			
	structure		actor	ideas
description	context environment ²¹ : opportunities - limits ²²		political subject and its characteristic features	dynamics structure – actor → interpretation of context by actor
	natural	social	capability to take advantage of contextual possibilities	
advantage	parsimony and intentionality of explanation			
disadvantage	stability → time requiring observations			
example	different approach to strategic sources (knowledge, capital)		charisma, personality, motivation, intentions	Thatcherism Reaganism

Punctuated evolution and punctuated equilibrium

Punctuated evolution associated with two claims: 1) evolutionary change (or at least very significant proportions thereof) occurs in rapid bursts over short periods and 2) there is a relative stasis after the punctuational burst. The notion of the punctuated evolution refers for example to the understanding of historical institutionalists or neomarxists (Hay, 2002: 161)²³.

This kind of evolution refers to the discontinuity concept of political time; the period where occurs slow, gradual intentional change is punctuated by rapid and abrupt²⁴ moments of transformation. When it happens the ruling (dominant) paradigm is replaced by a new one. Punctuated evolution is observable for example when a liberal state develops.

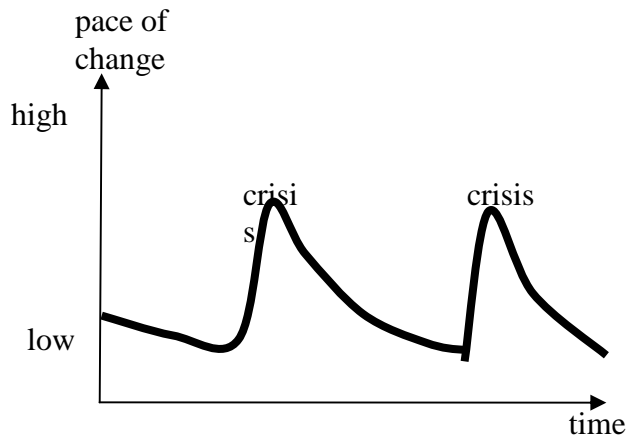
This scheme assumes that the development of a state is characterised by often relatively long period of tranquility when incrementally evolutive development occurs under the consensual style of politics. During this phase the change is slow and unobservable. Everything happens with the crisis when systemic change gets rapid, the scientific revolution happens, the frustration concerning the ruling paradigm grows, a very strong need to search for a new alternative is raised.

²¹ See MARTIN, Robert W. T. (1997) Context and Contradiction: Toward a Political Theory of Conceptual Change. Political Research Quarterly; Jun 1997; 50, 2; ProQuest. pp. 413 – 436. Polycentricity of worldviews is the decisive prerequisite for a society ability to adapt to changes in the environment, in particular to sudden, external change.

²² For example, the repertoire of possible reactions constrained by the cultural heritage (Zweynert, 2009: 345) which is understood in the holistic term.

²³ HAY, Colin (2002) *Political Analysis. A critical Introduction*. New York : PALGRAVE. ISBN 0-333-75003-9.

²⁴ “Abrupt changes will happen if the prevailing belief system proves lastingly to cope with the challenges of the social environment. Such long – term failures cause the old belief system to be replaced with a new one (= paradigm shift)” (Zweynert, 2009: 345).

Source: Hay (2002: 162)

Theory of path dependency²⁵

“History matters“ or that “past influences the future“ expresses the basic idea of the path theory. Many crucial social phenomena can be adequately explained only in terms of path dependence. The principal argument of Mahoney’s article is this: PD characterizes specifically those historical sequences in which contingent events set into motion institutional patterns or event chains that have deterministic properties. The identification of path dependence therefore involves both tracing a given outcome back to a particular set of historical events, and showing how these events are themselves contingent occurrences that cannot be explained on the basis of prior historical conditions.

The framework of PD (path dependency) are both: 1) self – reinforcing sequences that are characterized by the formation and long – term reproduction of a given institutional pattern and 2) reactive – sequences chains of temporally ordered and causally connected events.

There are three defining features of the theory: first, PD analysis involves the study of causal processes that are highly sensitive to events that take place in the early stages of an overall historical sequences. second, early historical events are contingent occurrences that cannot be explained on the basis of prior events or „initial conditions“ and third, once contingent historical events take place, PD sequences are marked by relatively deterministic causal patterns or what can be thought of as „inertia“ – i.e., once processes are set into motion and begin tracking a particular outcome, these processes tend to stay in motion and continue to track this outcome.

	SEQUENCE	
	Self – reinforcing forces	Reactive forces
The contingent period	The initial adoption of a particular institutional arrangement	A key breakpoint in history
The deterministic pattern	The stable reproduction of this institution over time	A series of reactions that logically follow from this breakpoint

Various components of institutional changes are identified: mutability, contradiction, multiplicity, containment and diffusion, and mediation²⁶.

Path dependency explains differences among nations as for the implementation of the same ideas. In PD the direction of the sequence is not important but what matters is the initial events. The general linear model is based on the notion that „the order of things does not influence the way they turn out.“ That’s why the very definition of path dependence stresses the importance of early events for later occurrences. Path dependence by definition assumes that causation flows from contingent historical events to general processes of potentially broad significance.

²⁵ MAHONEY, James (2000) Path Dependence in Historical Sociology. *Theory and Society*, Vol. 29, No. 4 (Aug., 2000), pp. 507 – 548.

²⁶ CLEMENTS, Elisabeth S., COOK, James (1999) Politics and Institutionalism: Explaining Durability and Change. *Annual Review of Sociology*, Vol. 25 (1999), pp. 441-466 <http://www.jstor.org/stable/223512> (accessed: 09/06/2011).

According to North the 'common cultural heritage' is a factor that remains outside the scientific explanation and can thus be regarded as contingent (Zweynert, 2009: 354).

As it can be seen in the subchapter concerning normative changes I marked in the table factors which started off the change of the whole system and which became that proverbial beginning of a new era with the changed nature and character of systemic forces.

Predictions

We require from the science to produce predictions²⁷. It is what we need to ameliorate the human condition or at any rate to prevent further deterioration

Positivism, the most research paradigm of the 19th century, rejects dichotomy between appearance and reality. According to positivists the world is real – neither mediated by our senses, nor socially constructed, positivism seeks the precision, exactitude and power of prediction. Positivism also seeks rules and laws which render the world understandable²⁸.

Accurate predictions are an important product of useful theory, partly because predictions cannot be modified in order to accommodate the events upon which they focus, since the outcomes to be accounted for are unknown. But predictions are contingent statements about the future, not unconditional assertions, which might more accurately be labelled prophecies.

'The role of theory', according to John Lewis Gaddis, 'has always been not just to account for the past or to explain the present but to provide at least a preview of what is to come'²⁹.

Some analysts assert that a failure by the discipline of international relations to predict the end of the Cold War reinforces their conviction that predominant theories as well as systematic empirical analyses of international politics have proved fruitless. That's why Gaddis absolves international relations theorists of the need to produce deterministic predictions or even contingent predictions, asking that they offer 'only a probabilistic forecast.', with a 'specification in advance' of one of several outcomes as 'likely' (Lees, 1996: 455).

Donald Puchala (Lees, 1996: 442) defended the thesis by declaring that IR theory does not, because it cannot in the absence of laws ...invite us to deduce, and it does not permit us to predict.

Gaddis asserts³⁰ that theories should highlight patterns from the past in a way that makes them useful guides to the future. Lees (1996: 443) cites others authors defending the integral function of all theories: the prediction. "Hans Morgenthau argued that 'realism' would allow analysts not only to foresee but to influence the future. No less an authority on science than Stephen Hawking declares that 'a good theory ... must make definitive predictions about the results of future observations'. Similarly, Robert Keohane in his essay on 'Theory of World Politics' emphasizes that foreknowledge is one of the most important products of good theory".

Lees et al. also presents others arguments why the theory is not so important to predict the coming things. According to postpositivists no one can't objectively observe the correspondence between theory – based predictions and happenings in the 'real world'. There are no brute facts – no facts prior to interpretation. Facts are always theory dependent.

Some postmodernist point out that the effect of a self – fulfilling prophecy which can be activated by a prediction makes problematic such predictions. But to object to this would be to say that social sciences explain the social world and thus, they also predict. Predictions are not prophecies, they always contain a contingent statement. And all predictions aspiring to accuracy must include a contingency as their part.

The contribution of IR theories can be resumed in 3 groups: cognitive, normative and constitutive. I kept apart two functional groups and focused on the third one. The theory can influence the practice till the practice adapts to the abstract model. The theory of IR may act also as a tool of the rational manipulation (Weisová, 2009: 37). The theory acts as a tool transforming the reality of IR. In this context Morgenthau points out that theoretizing itself about IR is abstract and completely ahistorical. Such a theoretizing attempts to reduce IR to the system of abstract propositions and statements that have predicative function.

The principal task of the theory is to explain. But as Carl Hempel argues if the theory explains it also predicts at the same time (Lees, 1996: 444). In spite of many objections to this statement a full science recognises both functions of the theory, i.e. explanatory and predicative, either they are complementary or identic in the logic structure.

²⁷ There is a difference between predictions and forecasts. For a definition see GADDIS, John Lewis (1992/ 1993: 6)

²⁸ GRIGGS, Jonathan (2010) *The Foundations of Research*. Palgrave Macmillan. ISBN 978-0-230-24897-7.

²⁹ LEES, James, RUSSETTS, Ray, RUSSETTS, Bruce (1996) *The Future as Arbiter of Theoretical Controversies: Predictions, Explanations and the End of the Cold War*. *B.J.Pol.S.* 26, 441-470.

³⁰ GADDIS, John Lewis (1992/ 1993) *International Relations Theory and the End of the Cold War* [online]. *International Security*, Vol. 17, No. 3 (Winter, 1992-1993), pp. 5-58. <http://www.jstor.org/stable/2539129> . (Accessed: 06/06/2011)

Explanation can be modified but prediction cannot be. Lees (1996: 446) stressing the importance of prediction as an inseparable part of science wrote: “This makes the future an important, even irreplaceable, arbiter between contrasting claims based on competing theoretical or epistemological approaches. In other words, we have no quarrel with those who insist that 'understanding', not prediction is the main purpose of science. But 'prediction can be a purpose too ... It is the test of a theory, whatever the purpose“. Lee agrees with postpositivists and others that there no 'facts' out there in the real world to be observed independently of theoretically derived expectations and inclinations.

Because of the theory – laden observations empirical outcomes will be influenced and never objective, there will be always doubts if predictions derived from a theory are or not valid.

Realist theories can be made more determinant, but only in ex post explanation rather than ex ante prediction. Realist theories are terribly weak. They are too easy to confirm and too hard to falsify.

A forecast with such a vague content as to time or contingency can never be falsified; the prophet can always claim 'not yet, but keep waiting' which is a case valid for both famous books that were presented as rivalry paradigms: “The Clash of Civilizations” by Huntington and “The Last Man, The End of History” by Fukuyama.

Lees (1996: 465 - 467) concludes as for the scientific forecasting optimistically: “the evidence regarding the potential of a political forecasting approach based on a rational choice model that relies extensively on the wisdom and insights of traditionally trained social scientists and historians suggests that political events in general are on the way to becoming more predictable.. “

Normative shift

Corall Bell (2002/ 2003: 48)³¹ is concerned with the questions how to characterize normative shift, why does it occur, and what factors account for its particular direction, how have the changes flowing from it been manifest in recent international crises etc. Analyzing the vectors of change he wrote: “So the norms of nationalism and of the sovereign state (which Europeans had invented and lived with centuries) were at a sharp discount (with Britain a partial exception). For the past fifty – plus years, this basic normative shift has been the motivating force behind the changes in European political and economic structures. The construction of Europe has not replaced nationalism, but it has diverted the emotional drives behind nationalism into different chanel [..]”. In the table below I resume factors and time vectors discribed by Bell (2002/ 2003).

Normative shift		
FACTORS	VECTORS	EXAMPLES
the institutionalization of diplomacy	1648	Westphalian system
the end of the Cold War	1806/07 - 1865	antislavery norm
information/ communications revolution	1918	antiwar norm
1945	anti-colonialism norm	
1951	antinorms of nationalism	
po roce 1945	norms of enviromental issues	
1990	norm of relations between governments and their own people	

Social, political, economic and others forces

Of course, each system can be parceled into many smaller subsystems which are interconnected and put together by many forces. The inteplay between the economic system and the other subsystems of society (based on the evolution of the principle of the division of labour) can be described as an increasing functional differentiation which enables the total system to grow more complex (but also more vulnerable), ant it makes faster evolution possible.

These subsystems were at the time highly autonomous and highly dependent on each other. In a functionally differentiated society, the different subsystems, each of them, develop their onw logic. Such a polycentricity of rationalities is impossible where there is a generally accepted, all-embracing belief system (religious or secular), offering one signle rationalization of the world (Zweynert, 2009: 342).

³¹ BELL, Coral (2002/2003) Normative Shift. *The National Interest*; Winter 2002/2003; 70; ProQuest. pp. 44-54.

An idealistic thinking can have very materialistic consequences. Goldsmith and Krasner³² believe that normative ideals can provide a hope for progress, an emotional appeal, and a ground for international action. On the other hand, they demonstrated four fundamental weaknesses of the international idealism (Goldsmith, 2003: 48). The responsibility to protect will become a central norm in state decision – making. Nevertheless, the consequences of intervention, including the costs and likelihood of constructing a social and political order superior to that which would exist in the absence of intervention, are hard to know in advance. Moreover, international institutions can damage rather than promote international ideals if they are incompatible with the interests of those states whose support is needed for their success.

Anthony Giddens (Dahrendorf, 2007: 117) speaks about a conflict between the cosmopolitanism and the fundamentalism: winners promote their experience that becomes the principle of the world civic society.

Neorealism posits the distribution of power in the international system as the fundamental driving force behind whatever changes might occur in international relationships.

Farrell in his article „The triple revolution (1994) suggests that the digital information revolution takes place on top of revolutions linked to other advances in technology. He highlights the revolution called „post – materialism“, in which the focus of interest moves beyond the acquisition of goods as the prime source of demand, leading to increases in the demand of services. The moves to service economies start to change the patterns of work. Less work is linked to physical labour or operating machines in a production line, more is linked to individual capabilities. Farrell calls this the third revolution, in which the individual is empowered.

Industries based on information should have less infrastructure and so be able to change faster than those that require the transport of „stuff“ – concrete, wood, pulp, oil etc. What has actually happened is that private – sector industries across the spectrum have changed faster than public – sector or NGO sectors like public administration or education (Ringland, 2006: 39 – 42).

Against the pressures threatening to undermine capitalism in the coming years, the strongest countervailing force is likely to be technology, and especially the revolution in communications. Governments will try to cooperate with each other in devising new systems of international regulation (eg, the Basle capital standards for banks, or the harmonisation of national rules in the European Community)³³.

The process of globalization is irreversible. The globalized world has created a new space for the eternal conflicting forces of rule and resistance. The spatial separation of oppressed and oppressive has disappeared. Robinson (2009: 286)³⁴ believes that we can change the current course of the globalization, to transform the globalization coming from the upwards into the globalization coming from the downwards, to make the globalization popular and democratic. Robinson presumes that at the beginning of the 21st century a gate at barbarian times was open.

Today it is inconceivable, unless war intervenes, that any western democratic government would abandon capitalism as an act of policy. If market economics retreats, it will not be because the boundary between the political and economic realms all of a sudden disappears, but because governments shift it gently over a period of years, perhaps inadvertently. Certain forces are indeed pushing that way; others are acting to cancel them out³⁵.

The endemic crises, armed conflicts and governmental instability of the Middle East, of Central Asia, of the Balkans, of Central and Northern Africa, of Central and Southern America, and of South-East Asia, each has its specificity. But the basic driving force behind all of them is same: the crushing weight of two decades of accelerating economic stagnation, accompanied by universally growing inequality (Freeman, 2002: 5)³⁶.

Ryszard Kapuscinski (Gardels, 1997) argues that in situation of crisis and instability only big anonymous forces move things. Big forces mean a big mass and a big mass means the removal of the individual. Crisis is always represented by crowds. History is always bigger and more important than individuals. Crisis means everyone is dissatisfied – that´s why there is tension. Everybody is unhappy. And if we are unhappy as a social force, then our private unhappiness is dissolved in this big social unhappiness.

Nevertheless, it has ever been proved that the economic facts should have occupied the essential role in all historical periods. For example Max Scheler assumed that there were three principal historical periods being

³² GOLDSMITH, Jack, KRASNER D. Stephen (2003) The limits of idealism. *Daedalus* Winter 2003. 132, 1. pp. 47 – 63.

³³ CROOK, CLIVE (1993) The future of capitalism: Will liberal economics be the victim of its own success?

The Economist. (Sep 11, 1993): Special 52,55+.

³⁴ ROBINSON, William I. (2009) *Teorie globálního kapitalismu. Transnacionální ekonomika a společnost v krizi*. FILOSOFIA – ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ, nakladatelství Filozofického ústavu AV ČR, v.v.i. ISBN 978-80-7007-305-6.

³⁵ CROOK, CLIVE (1993) The future of capitalism: Will liberal economics be the victim of its own success?

The Economist. (Sep 11, 1993): Special 52,55+.

³⁶ FREEMAN, Alan (2002). The New Political Geography of Poverty. This paper was presented at the 6th Annual Conference of the Middle East Technical University (erc/METU), Ankara, September 11-14, 2002. Panel Session 'Deglobalisation: The Failure of the 'New Paradigm'. Online at <http://mpr.ub.uni-muenchen.de/2621/> (consulted 10/05/2011).

characterized by the blood primacy, the force primacy and the economic primacy. But all these theories concerning the different elements primacy only lead to the very unclear conclusions which can never bring an exhaustive view on the social relations (Aron, 2001).

Conclusion

The forces which shape the global order are very often unpredictable; they are presented by the error ε in the analytical formula of change. The error ε is always present in the formula, it is clear, nevertheless, we are not able to declare anything more concerning its extension and direction. But the error ε has definitely impact on the systemic parameters influencing the outcome dependent on others variables.

Thinking about the concept of change one must consider the path dependency theory which tries to explain why the events happen. These events form a kind of chain, a sequence; they are connected so as to be difficult to separate them. The theory expresses idea that all events are a kind of a continuous chain, one event coming out from another in analogy like a man conceived by his parents.

The table below contains some authors and their opinions on the change of global system.

AUTHOR	OPINION ON THE CHANGE OF GLOBAL SYSTEM	CLASIFICATION OF CHANGE (factors)
Hegel	state as a product of contingent confluence of internal and external forces	unclassifiable
Marx	institutional innovation → competition force, succession of hegemonies	political, ideal
Huntington	change from a two center balance of power in the Cold War to a position in which ran on cultural lines, not those of national boundaries	ideal
Walt	the future World Politics: 1) the same or fundamentally different? 2) shift from military competition to economic competitiveness	politics, economics
Goldmish	responsibility to protect = a central norm in state decision - making	ideal
Giddens	conflict between the cosmopolitanism and the fundamentalism	politics, ideal
Farell	“post – materialism” → advances in technology	science progression
Robinson	globalization → space for eternal conflicting forces of rule and resistance	social, economics
Freeman	economic stagnation accompanied by growing inequality	economics
Kapuscinski	shift because of mass unsatisfaction ³⁷	psychology, sociology
Zweynert	culture as important strategic factor of policy - making	social, ideal

As we can see from the table there are some of many factors which shape the global order.

The parameters of the system can be captured by the synchronic method (or maybe comparative statics) of examining the change of the system. Hay (2002: 144) writes that “a synchronic analysis is one which removes its subject from the temporal sequence (*the frozen state makes from the variables parameters*)³⁸, relocating it in an

³⁷ For example, in this case the unsatisfaction is only a starting – point of a change. This motive can disappear very rapidly as soon as the reasons of these feeling are over. The unsatisfaction cannot indicate the extension of the change. The unsatisfaction grows at moments of crisis which corresponds with the theory of punctuated evolution.

³⁸ In cursive marked by the author of this paper.

abstract theoretical realm outside of the temporal domain from whence it can be exposed to a more detailed structural interrogation.” Synchronic analysis is, effectively, the equivalent of taking a photograph of a moving object. If we compare two pictures of an identical view at different time, parameters will be that what haven't changed (at least at first sight). Thus, two methods of examining political change can be used to determine the parameters.

We don't know and probably we never know what future expects us. The only thing we can do is to analyse forces which have shaped the past. For example, the theory of path dependency tries to find a causal attachment among all components of the chain. The principal problem is raised in the context of the ancient metaphysical problem where is the start of all resulting happening. According to Christian philosophers this beginning goes till the eternal God from which everything is araised. Theoretists of PD (path dependency) had not ambitions so high. They returned only to the event which had been the result of others forces being without the apparent relation to the logic chaining and ending in the final outcome. In others words the wanted beginning of events lies there where new forces differ from the old ones getting other quantitative and qualitative dimension (or both of them at the same time).

The method of scenarios projects old forces (or impacts) into the future. This method has no problem to determine the beginning of events because that is situated in the presence, i. e. it can be identified with the present moment. The method assumes that the old forces known from the past will shape new events. Nevertheless, neither method of scenarion can tell when a contingent, unpredictability or as Lieberman says some exterior interference change format or direction of the systemic forces. The produced scenarios mapping out trends in different fields of study expire and then, the others scenarios are made again and there is a reconsideration of changed conditions of the systemic environment.

In this paper I tried to overview some of a great deal of visions how the world will look like in the future, what will shape it, which forces will have the impact on it and so on. One has to recognize these forces firstly to be able to control them and change the direction of the forces in a required way so that these forces didn't threaten his existence and essence itself. Nevertheless, this endeavor resemble the Sisyphean task; scenarios are accepted up to some new unpredictable events we know about that they will occur definetely but we do not know time and intensity of this hit. Then it is necessary to start with the “the production” of new scenarios. Then, it could seem that there is no use to make some long – perspective scenarios because with the passing time the probability of some systemic unpredictability is growing.

Scenarios want to catch some undesirable condition or way of being that exists at a particular time. They do not want to paint red the future, they want to warn what would happen if the intentional endeavour to modified and change the undesirable trends didn't occur. That's why it makes sense to think about the long-term scenarios; that is to say they demonstrate what would happen if the present forces accomplished their acting.

In this essay I came out of the Lieberman's change equation. I rethought the role of its parameters, variables and others factors having impact on the outcome. I also reflexed the interaction between parameters and error ϵ . The Lieberman's equation demonstrates the synchronic strategy for conceptualising change. In the equation except independent variables and dependent variables there are also parameters β and error ϵ . Parameters of the system are developing permanently under the influence of the immeasurable quantity ϵ . It depends on the flexibility and adaptability of parameters which change under influence of some exogenous shocks. We can say that the systemic change, in a case of a bigger rigidity of parameters will be slower but compensated by the more radical and abrupt effects in periods of crisis. The interaction between ϵ and β is well shown in the model of “punctuated evolution”.

Parameters β are describing the structure (the system), different forces are marked as agents having two aspects: 1) quantitative and 2) qualitative. This essay tried to review the relation “structure – agent” in a new way. The paper also draws some conclusions on the impact of different unpredictabilities (in paper marked as ϵ) on the development of the structural parameters.

Sources

- ARON, Raymond (2001) *Opium intelektuálů*. Praha : Mladá Fronta. ISBN 80-204-0842-8.
- BALABÁN, Miloš (2010): Hlavní trendy, hrozby a rizika politického, ekonomického, sociálního a bezpečnostního vývoje ve světě v horizontu 2020-2025. In *THE SCIENCE FOR POPULATION PROTECTION 1/2010*. http://www.populationprotection.eu/attachments/027_vol2n1_balaban.pdf (accessed 2/12/2010).
- BELL, Coral (2002/2003) Normative Shift. *The National Interest*; Winter 2002/2003; 70; ProQuest. pp. 44-54.
- CLEMENTS, Elisabeth S., COOK, James (1999) Politics and Institutionalism: Explaining Durability and Change. *Annual Review of Sociology*, Vol. 25 (1999), pp. 441-466 <http://www.jstor.org/stable/223512> (accessed: 09/06/2011).
- CROOK, CLIVE (1993) The future of capitalism: Will liberal economics be the victim of its own success? *The Economist*. (Sep 11, 1993): Special 52,55+.

DAHRENDORF, Ralf (2007): *Hledání nového řádu. Přednášky o politice svobody v 21. století*. Praha – Litomyšl: Pasek. ISBN 978-80-7185-719-8.

FREEMAN, Alan (2002). The New Political Geography of Poverty. This paper was presented at the 6th Annual Conference of the Middle East Technical University (erc/METU), Ankara, September 11-14, 2002. Panel Session 'Deglobalisation: The Failure of the 'New Paradigm'. Online at <http://mpira.uni-muenchen.de/2621/> (consulted 10/05/2011).

GADDIS, John Lewis (1992/ 1993) International Relations Theory and the End of the Cold War [online]. *International Security*, Vol. 17, No. 3 (Winter, 1992-1993), pp. 5-58. <http://www.jstor.org/stable/2539129> . (Accessed: 06/06/2011].

GOLDSMITH, Jack, KRASNER D. Stephen (2003) The limits of idealism. *Daedalus* Winter 2003. 132, 1. pp. 47 – 63.

GRIX, Jonathan (2010) *The Foundations of Research*. Palgrave Macmillan. ISBN 978-0-230-24897-7.

HAMMOND, ALLEN (2000): *Which World. Scenarios for the 21st Century. Global Destinies, Regional Choices*. A Shearwater Book. Washington, D.C. ISBN 1-55963-575-4.

HAY, Colin (2002) *Political Analysis. A critical Introduction*. New York : PALGRAVE. ISBN 0-333-75003-9.

HOLSTI, K. J. (1998) *The Problem of Change in International Relations Theory* [online]. Institute of International Relations The University of British Columbia. Working Paper No.26. December 1998.

LEES, James, RUSSETTS, Ray, RUSSETTS, Bruce (1996) The Future as Arbiter of Theoretical Controversies: Predictions, Explanations and the End of the Cold War. *B.J.Pol.S.* 26, 441-470.

LIEBERMAN Robert C. (2002) Ideas, Institutions, and Political Order: Explaining Political Change. *The American Political Science Review*, Dec 2002, 96, 4. ProQuest. pp. 697 – 712.

MAHONEY, James (2000) Path Dependence in Historical Sociology. *Theory and Society*, Vol. 29, No. 4 (Aug., 2000), pp. 507 – 548.

MALKOVIC, Tony (2008) History holds key to the future. *Charter*; Jun 2008; 79, 5; Accounting & Tax. pp. 32 – 36.

MARTIN, Robert W. T. (1997) Context and Contradiction: Toward a Political Theory of Conceptual Change. *Political Research Quarterly*; Jun 1997; 50, 2; ProQuest. pp. 413 – 436.

NAISBITT, John, ABURDENE, Patricia (1990) *Megatrends 2000*. AVON BOOKS : New York. ISBN 0-380-70437-4.

PALAN, Ronen (2007) Transnational theories of order and change:heterodoxy in International Relations scholarship. *Review of International Studies* (2007), 33, 47–69.

ROBINSON, William I. (2009) *Teorie globálního kapitalismu. Transnacionální ekonomika a společnost v krizi*. FILOSOFIA – ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ, nakladatelství Filozofického ústavu AV ČR, v.v.i. ISBN 978-80-7007-305-6.

TODD, Jennifer (2005) Social Transformation, Collective Categories, and Identity Change. *Theory and Society*, Vol. 34, No. 4 (Aug., 2005), pp. 429-463. <http://www.jstor.org> (accessed 09/06/2011).

WAISOVÁ, Šárka (2009) *Úvod do studia mezinárodních vztahů*. 3. rozšířené vydání. Plzeň : Aleš Čeněk. ISBN 978-80-7380-177-9.

WALT, Stephen M. (1998) One World, Many Theories. *Foreign Policy*, No. 110, Special Edition: Frontiers of Knowledge. (Spring, 1998), pp. 29-32+34-46.

ZWEYNERT, Joachim (2009) Interests versus culture in the theory of institutional change? *Journal of Institutional Economics* (2009), 5: 3, pp. 339 – 360.

Moderní socialismus by měl prosazovat udržitelný rozvoj

Jan Zeman a kol.

Předmluva

Lidstvo ve své nepříliš dlouhé historii dokázalo vytvořit až neuvěřitelně rozvinuté výrobní (produkční) síly, jež by samy o sobě mohly zajistit ráj na Zemi pro všech 6, 7 i více miliard obyvatel naší modré planety. Přesto si výhod moderní civilizace užívá jen výrazná menšina obyvatel, a to za cenu nezměrné bídy většiny obyvatel tzv. rozvojových států i chudých vrstev obyvatel ve státech vyspělých a v situaci, kdy základní jistotou je trvalá nejistota existence a stále větší ohrožení existence lidstva rostoucí ekologickou

krizí, která může přerůst v globální ekologickou katastrofu. Rozsah a hlavně bezprecedentní tempo klimatických změn by mělo být víc než dostatečnou výzvou pro zásadní obrat v trajektorii vývoje lidstva k (trvale) udržitelnému rozvoji. Není přijatelná ani „výroba pro výrobu,“ typická pro industriální období, ani výroba pro samoučelnou konzumní hmotnou spotřebu, typická pro vyspělé státy dnešní doby. Hlavně však není přijatelná bída, univerzální to nástroj degradace člověka a současně základní nepřítel udržitelného rozvoje. Perspektivu má jen společnost reálných základních sociálních jistot pro všechny občany, která se cílevědomě rozvíjí bez excesů válek, bídy, nezaměstnanosti, křiklavé nespravedlnosti, konzumní společnosti, vymývání mozků v zájmu vlády velkokapitálu či silné vládnoucí skupiny prostřednictvím hromadných sdělovacích prostředků. Tato společnost musí směřovat k udržitelnému rozvoji. Nezbytná je pokora před přírodou i našimi omezenými znalostmi a schopnostmi. Euroamerické civilizaci dominující pýcha rozumu, spoléhání se na automatické řešení problémů pomocí vědeckotechnického rozvoje, bezohlednost, sobectví, požitkářství, velikášství ad. jsou cestami do pekel.

Jde o otevřenou společnost i ekonomiku. Jejím východiskem by měl být sociální stát. Ten je však brutálně likvidován dnes dominující politikou ekonomického neoliberalismu i za cenu pádu států Evropské Unie i USA z výsluní do druhořadé role. Může se stát, že se východisko nejen v ČR změní z někdejšího sociálního státu ve stát liberální zatížený množstvím absolutní bídy, která bude vystupovat jako základní limita prosazování udržitelného rozvoje. EU přitom selhala i jako vůdce boje za ochranu klimatu, viz neúspěšná konference v Kodani v prosinci 2009, kam EU přišla se zjevně nereálnými požadavky.

Protože bída je nepřítelem udržitelného rozvoje číslo jedna a její odstraňování se vesměs pojí s levicovými programy, lze program trvalé udržitelnosti považovat za program levicový, byť s významnými konzervativními prvky. Ochrana rodiny, obce, přírody a životního prostředí jako tradiční hodnoty skutečného konzervatismu nejsou v rozporu s levicovou politikou. Její základní protivník je ekonomický liberalismus.

Otevřená zůstává cesta k nové, udržitelné společnosti. Nová udržitelná společnost musí stát na principech racionality, humanismu, řízení respektující mimo jiné ekologické limity rozvoje, která se vyhne ztrátě zpětné vazby. Ve výsledku půjde o revoluční převrat v celé společnosti. Zatím není příliš reálná ani cesta „horké“ revoluce k udržitelnému rozvoji (riziko velkých těžkých konfliktů včetně zničení životního prostředí, které by měla zachránit), ani cesta „plíživé“ revoluce, ani cesta „gradualistické“ revoluce, kterou svého času propagoval W. Komárek.

O udržitelné ekonomice, společnosti, životní úrovni a životním způsobu zatím existují jen mlhavé představy. Vážné ekologické (environmentální) problémy známe v mnoha podobách a ve značné dynamice. Některé se lidstvu daří řešit více, jiné méně a další se vyhrocují. Mohou přerůst v globální ekologickou katastrofu, např. včele s rostoucími změnami klimatu. Máme za to, že moderní socialismus 21. století by měl prosazovat mimo jiné udržitelný rozvoj ekonomiky, životní úroveň, způsobu života a společnosti. Obecně taková teze asi nevyvolá nesouhlas. Zásadní otázkou ale je, co si pod ní představit.

Oficiálně (Brundtlandová a kol. - Naše společná budoucnost) je „(Trvale) udržitelný rozvoj takový rozvoj společnosti, který zajistí uspokojení základních potřeb lidské společnosti, aniž by narušil uspokojování potřeb příštích generací.“ Český zákon o životním prostředí k tomu dodává podmínku „a aniž by snížil druhovou diverzitu přírody“. Uvedená definice je značně obecná. Její interpretace je mimořádně obtížná. Jde o politický kompromis mezi hospodářsky vyspělými a rozvojovými zeměmi.

Je jisté, že bez odstranění masové bídy v rozvojových zemích a chudoby vůbec je udržitelný rozvoj nereálný. Bez efektivní pomoci vyspělých zemí nebude možné bídu v rozvojových zemích odstranit. Vytváření bídy různými neoliberálními pseudoreformami přitom ničí sociální předpoklady udržitelného rozvoje, což vedení stávající Strany zelených v ČR neřká nic.

Východiskem a základnou udržitelného rozvoje může být jedině sociálně a ekologicky regulované tržní hospodářství a pluralitní demokracie, resp. případný pád těchto východisek (likvidace sociálního státu, nastolení otevřené diktatury či obojí) významně zužuje možnosti prosazovat udržitelný rozvoj.

Východiskem a základnou budování moderního, udržitelného socialismu v dohledné době může být jedině prohlubující se sociálně a ekologicky regulované tržní hospodářství a pluralitní demokracie, vzhledem k realitám roku 2010 nutně na bázi kapitalismu. Ani možné zespolečenštění klíčových infrastrukturních odvětví (jde zejména o velké banky, spořitelny a další finanční instituce, o infrastrukturu dopravy a spojů, energetických sítí, vodovodů, kanalizací a komunálních čistíren odpadních vod), dále menšího počtu velkopodniků (např. velkých elektráren), jakkoliv nutné, na tom mnoho nezmění. To bylo i v poválečných desetiletích v západní Evropě a leckde i nadále je a kapitalismus to neohrožilo a neohrožuje a k udržitelnosti nevede.

Rozvoj prvků moderního socialismu se může a musí uskutečňovat po třech základních liniích:

a) posilování demokracie (východiskem je zde prosazování právního státu (právo musí být spravedlivé, srozumitelné, jednoduché a vymahatelné) a nepřipustění diskriminace pro politické či náboženské přesvědčení,

národnost, rasu, sociální postavení, zdravotní stav, pohlaví atp., nutná je i reálná možnost referenda s výjimkou několika zakázaných oblastí - otázky bezpečnosti, obrany, daní, základních lidských práv a svobod. Zjevně nepřijatelné jsou zákony typu, že ta či ona stavba je veřejným zájmem, takže se v zájmu její snadnější realizace nemusí dodržovat jiné platné předpisy či procedury). Zásadním problémem je nekvalitní územní plánování v zájmu těch či oněch lobby a z něj vyplývající často scestné priority, vydávané za veřejné zájmy. Slučování územního a stavebního řízení u větších staveb popírá smysl územního plánování a omezuje demokracii.

b) posilování sociálních jistot (nikoliv jejich oslabování, jak prosazuje ekonomický neoliberalismus). Občan musí mít uspokojování základních potřeb společností reálně zajištěno. Protože jde o záležitost poměrně nákladnou, složená daňová kvóta se musí zvyšovat, nikoliv snižovat, jak je dnes nejen v ČR bezohledně prosazováno. Nutno přitom rozlišovat sociální a pseudosociální opatření (klasickým pseudosociálním opatřením za reálného socialismu bylo vyplácení mezd za neodvedenou či lajdácky odvedenou práci, problém je ale mnohem širší a zaslužil by si samostatnou analýzu),

c) posilování ochrany životního prostředí včetně vytváření předpokladů pro udržitelný rozvoj ekonomiky a udržitelný způsob života (otázka přiměřeného zpříšňování a důsledné vymáhání emisních limitů znečištění je zřejmá. Málo zřejmá je ochrana půdy, přírody, krajiny a zejména globálních životodárných ekosystémů).

Ve všech třech jmenovaných základních směrech (s výjimkou zpříšňování emisních limitů znečištění) může mít i charakter nucené obrany dosaženého. Reálný je pouze model otevřené ekonomiky a společnosti, byť má i svá rizika, nejen v podobě snadného šíření současné světové finanční a hospodářské krize z USA. K modernímu socialismu je nutné vytvářet základní předpoklady ve všech třech výše uvedených základních liniích, pokud možno současně.

Z tradičních levicových hodnot by mělo jít o:

1. Mírovou zahraniční politiku, neúčast ve válkách v zahraničí, nepřítomnost cizích vojsk na území ČR, pozastavení členství ve vojenské složce NATO (politika neutrality), přípustnost budování Armády ČR jen pro případnou obranu ČR,

2. Rozhodný boj s kriminalitou všeho druhu včetně korupce. Potlačování aktivit, které mají charakter všeobecného ohrožení.

3. Obhajobu a prosazování bezplatné lékařské péče na základě jednotného systému zdravotnictví a povinného zdravotního pojištění občanů při zásadním posilování prevence zdravotních problémů. Zpoplatněn může být jen pobyt v luxusních pokojích nemocnic a lékařské zákroky pro krásu. V nemocniční péči by měly alespoň z 90 % dominovat veřejné nemocnice. Zdravotní pojišťovny musí mít veřejný charakter. Rozsah potřebné zdravotní péče musí určovat stát, nikoliv zdravotní pojišťovny, musí jej rozšiřovat, nikoliv zužovat.

4. Obhajobu a prosazování základního sociálního zabezpečení (ve stáří, v nemoci, invaliditě, v mateřství, při péči o děti apod.) všech občanů na základě povinného sociálního pojištění občanů.

5. Obhajobu a prosazování bezplatného školství na všech stupních na bázi jednotné školské soustavy při dominanci veřejného školství. Zpoplatnění lze (ale není nutné) uvažovat jen v případě opakovaného opakování ročníku na vysokých školách tzv. věčnými studenty.

6. Reálné zabezpečování plné zaměstnanosti pro všechny, kteří pracovat chtějí. Nedobrovolná nezaměstnanost je nepřijatelná, neboť těžce degraduje člověka. K tomu je nutná jednak podpora tvorby pracovních míst při potírání práce načerno, jednak zkracování pracovní doby – podle konkrétních podmínek jak přímé, tak nepřímé prodloužováním dovolené nebo prodloužování přípravy na povolání. Protože produktivita práce rychle roste a dosahuje závratných výšek, je základní cestou zajišťování plné zaměstnanosti přiměřené zkracování pracovní doby. Je třeba přitom vidět, že bude do budoucna neudržitelné zabezpečování zaměstnanosti cestou stále většího zaměstnávání lidí na uspokojování nejrůznějších nepravých (falešných) potřeb či spíš pseudopotřeb. Naopak budovatelé moderního socialismu musí být připraveni na možnost, že tento přebujelý sektor může uvolňovat značné množství pracovních sil. Je jen jedna cesta, zkracování pracovní doby při postupném přesunu těžiště lidských aktivit do duchovních sfér, což nutně neznamená sféru náboženskou.

7. Bytovou politiku zaměřenou na ochranu nájemníků a vytváření nových bytů dostupných i pro sociálně slabé vrstvy obyvatel. Bezdomovectví je absolutně nepřijatelné, problematické jsou i přeplněné byty. Ani sociálně nepřizpůsobivé občany nelze posílat žít na ulici, jak se tomu dnes běžně děje. Na druhé straně zajišťování bydlení z dob reálného socialismu za velmi nízké nájemné též není (pro změnu finančně) udržitelné. Východiskem by mělo být ekonomické (nákladové) nájemné bytových družstev a společenství bytových vlastníků, u pronajímání bytů s určitým ziskem, ne však lichvářským. Efektivní bytová politika nebude nijak snadná.

8. Prosazování kvalitní dostupné kultury. Účinnou podporu masové lidové kultuře.

9. Vcelku vyrovnaný regionální rozvoj, zvláště pokud jde o zaměstnanost, základní technickou (silnice, železnice, spoje, vodovody, kanalizace, čističky ad.) a sociální infrastrukturu (školy, zdravotní střediska, nemocnice, kulturní zařízení ad.), možnosti bydlení a stav životního prostředí. Nepřijatelné jsou zaostávající chudé regiony, regiony s vysokou nezaměstnaností, regiony se zjevně nedostatečnou technickou infrastrukturou,

regiony se silně narušeným životním prostředím a regiony s bydlením nedosažitelným pro občany s průměrnými a podprůměrnými příjmy.

Zajišťování základních životních jistot socialistickým státem je poměrně nákladná záležitost, byť tato nákladnost do značné míry závisí na celkovém uspořádání společnosti. Významně je zlevňuje jednotný celostátní systém sociální péče a zdravotnictví včetně jednotného výběru pojistného na sociální a zdravotní péči či období někdejšího parafiskálu, politika spíše levnějšího nájemného za byty (východiskem by mělo být nákladové nájemné a trestné by mělo být lichvářské nájemné), spíše nižších cen potravin, jízdného ve veřejné dopravě apod.

Občan udržitelné společnosti musí mít zabezpečeny základní životní a sociální potřeby, musí žít v materiálním dostatku, musí být vzdělaný, kultivovaný, solidární a pokud možno by měl preferovat tvůrčí aktivity před konzumerismem. Je zřejmé, že takový občan by měl žít pokud možno po celém světě, resp. trvalí masová bída v mnoha rozvojových zemích je v příkrém rozporu s tímto udržitelným rozvojem světa. Nejen ČR je dosud udržitelnému rozvoji značně vzdálena.

Je zřejmé, že občan žijící v chudobě, v sociální nejistotě včetně ohrožení sociálním vyloučením, občan nevzdělaný, občan propadající závislostem, sociálně patologickým jevům, manipulacím všeho druhu atd. není s tímto žít v souladu s potřebami udržitelného rozvoje.

V této souvislosti vyvstává mimořádně náročný úkol pro pracovníky společenských věd a následně pak pracovníky vzdělávání – jak organizovat výchovu, aby občané vysoké sociální vymoženosti nezneužívali proti sobě (různé závislosti včetně hazardu) i proti druhým (různé fobie, fanatismus, bezohlednost, lhostejnost atd.).

Za méně zřejmé, ale snad pochopitelné považují:

1. Demokratizaci veřejných hromadných sdělovacích prostředků. Veřejné hromadné sdělovací prostředky nemohou být hláskou troubou nesnášenlivosti, ignorovat četné sociální vrstvy obyvatel, četné umělecké žánry, soutěžit s bulvárem v pokleslosti atd. Podobně nesmí být hláskou troubou hlavních hospodářských lobby, potlačujících kritiku a často i rozum. Musí odrážet celé názorové spektrum společnosti a musí být jedním z nástrojů šíření humanismu. Stávající praxe, kdy velká část občanů není o hlavních environmentálních problémech a zejména možnostech jejich řešení objektivně informována, takže je pasivní, je nepřijatelná. Ve společnosti ovládané bezuzdným lobbyismem zůstává jediný prostředek částečné ochrany životního prostředí – vznik „zelené lobby“ a její boj metodami někdy i podobnými metodám velkých hospodářských lobby včetně možností tragických omylů, viz stávající SZ. Taková situace je v zásadě špatná. Je nutné prosadit systém, kdy každý významný problém společnosti včetně možností jeho řešení bude podroben rozsáhlé demokratické diskusi a teprve po schválení jeho řešení v referendu výraznou většinou občanů (2/3 – 4/5) se přistoupí k jeho řešení. Vzorem by zde mohlo být Švýcarsko, kde častá referenda významně omezují cenzuru v informování, zejména o domácích problémech. Naopak přístup České televize je zde nutné považovat za odstrašující. Je třeba vidět, že komerční hromadné sdělovací prostředky jsou zjevně závislé – někdy přímo na vydavateli, jehož úkoly plní, obvykle jsou ale závislé ekonomicky na hlavních zadavatelích reklam, tj. na hlavních hospodářských lobby. Pro svobodu a demokracii jsou obvykle značně rizikový faktor. Tím nemá být řečeno, že by měly být zrušeny, podobně značně problematický bulvár.

2. Vytváření příznivých podmínek pro masový sport při nižší podpoře vrcholového sportu. Vrcholový sport včetně olympijských her je dnes v rozhodující míře nezdravě komercializován, je obchodem se zdravím sportovců a pochybnou prestiží některých. Obvyklé upřednostňování vrcholového sportu na úkor masového sportu je nepřijatelné. Masový sport, nikoliv vrcholový může vést ke zdravému způsobu života.

3. Prosazování moderní dopravy na bázi dopravní přístupnosti celého obydlého území státu, přiměřené veřejné dopravní dostupnosti všech obcí na bázi integrovaných dopravních systémů a reálné preference šetrných druhů dopravy, tj. dopravy kolejové (železnice, metro, tramvaje, trolejbusy). Při uspokojování „mnohých potřeb silniční dopravy“ je nutno brát mnohem větší ohled na jiné veřejné zájmy, především na ochranu veřejného zdraví, životního prostředí a urbanismu a používat objektivní metodiky hodnocení efektivnosti. Přednost musí mít veřejná doprava. Zatím je intenzivní silniční doprava enormně energeticky, ekologicky a urbanisticky náročná, resp. závadná a individuální motorismus je též velmi nebezpečný.

4. Důslednou ochranu životního prostředí. Nejvíce životní prostředí ničí vysoká energetická, materiálová, dopravní a odpadová náročnost ekonomiky na obyvatele, která mnohem více odpovídá rozsáhlému plýtvání než racionální ekonomice, o racionální společnosti nemluvě, nadměrná silniční doprava, divoká urbanizace městských a příměstských regionů, pustnutí venkovských regionů, ale také center některých měst. Kromě špatného životního prostředí veřejné zdraví zásadně poškozují kouření tabákových výrobků, konzumace alkoholu a otylost, nově uspěchaný životní styl, drogy a osobní automobil, neboť téměř dokonale zbavuje své majitele pohybu, o tragických následcích nehod, emisí a nadměrného hluku ze silniční dopravy nemluvě. Dodržování platných ekologických norem by mělo být samozřejmostí.

5. Zásadní posílení územního plánování s cílem optimalizovat rozvoj. Stávající využívání půdy je značně problematické, harmonizace využívání území se vyskytuje zřídka kdy. S rozsáhlými asanacemi či bouráním celých obcí by se mělo velmi velmi šetřit a ne je brát jako samozřejmou součást špatně pojímaného pokroku.

6. Zásadní změny daňového systému jednak ve prospěch sociální politiky (zvýšení složené daňové kvóty prostřednictvím progresivního zdanění vysokých příjmů a vysokých majetků), jednak zvýšení některých uživatelských poplatků (užívání silnic a zejména dálnic, zvláště těžkou silniční dopravou), ve prospěch politiky ochrany životního prostředí a udržitelného rozvoje (výrazné zdanění činností vážně poškozujících životní prostředí, v první řadě spotřeby fosilních paliv a energie, ale také těžbu nerostných surovin a paliv, zábory půd ad.). Politika „levné energie“ je environmentálně škodlivá. Je nutné zrušit všechny daňové (a dotační) podpory aktivit poškozujících životní prostředí. Závažné je zejména osvobození mezinárodní veřejné dopravy od placení daně z přidané hodnoty včetně paliv a energie, kterou spotřebují, a osvobození letecké a vodní dopravy od placení spotřební daně za pohonné – úhrnem to v roce 2008 dělalo v ČR asi 40 mld. Kč, z toho 13 mld. Kč byla daňová podpora spotřebě paliv a energie, podobná situace je jinde ve světě. Nutná je naopak rozumně směřovaná podpora ochrany životního prostředí v oblasti daňových úlev i v oblasti dotací. Přístup k podpoře výroby elektřiny z obnovitelných zdrojů v ČR od roku 2005 je třeba považovat za odstrašující případ nekompetentnosti, těžce kompromitující tuto perspektivní oblast.

Biodiverzitu nejvíc poškozují přímá destrukce biotopů (zemědělství nezávisle na hnojivech a chemických přípravcích; celoplošné hospodářské využití lesů; regulace a kanalizace toků); necitlivá zástavba krajiny; změněné využívání krajiny (fragmentace bezlesí bariérami silnic; odvodňování území a zrychlený odtok vody; rychlé změny kultur na polích souběžně v měřítku celého státu - tedy špatné ekonomické prostředí pro zemědělství; používání výkonnější zemědělské techniky pracující s centimetrovou přesností; zarůstání zemědělsky nevyužívaných ploch dřevinami; zpevňování polních a lesních cest a jejich odvodnění hlubokými příkopy) - prakticky všechno v této závorce je technicky řešitelné a ochrana přírody nemusí být nástrojem zpomalování rozvoje společnosti).

Životaschopná společnost musí nechat na podporu biodiverzity alespoň 10 – 15 % svého území přírodě k dispozici, nemá-li ohrožovat funkčnost ekosystémů. Kromě zvlášť chráněných území (u velkoplošných jde jen o jejich první zóny), mají klíčovou roli vodní toky a jejich nivy (musí být přirozené, tj. nekanalizované a nezdevastované vzdouvacími vodními díly a pokud možno i nezastavěné, tím se zásadně sníží potřeba protipovodňové ochrany) a územní systémy ekologické stability krajiny na zemědělské půdě (protierozní meze, rozptýlená zeleň, větrolamy, ale také zachovalý stav říčních a potočních niv a snižování odvodňování zemědělské půdy). Nevhodné lesní porosty (stejnověké monokultury) postupně transformovat na smíšené různorodé lesy, např. podrostním způsobem hospodaření. Aktuálním úkolem je potlačování nepůvodních druhů, které vážně poškozují naše domácí ekosystémy (křídlatky, bolševník, borovice černá, borovice vejmutovka, norek americký atd.).

Adaptabilita, tj. schopnost přizpůsobovat se neustálým změnám, a to jak člověka a lidské společnosti, tak ekosystémů v přírodě. Nedostatečná adaptabilita na stále rostoucí změny ohrožuje přežití lidstva na Zemi. Součástí adaptability musí být i rychlá reakce na změny problémů ochrany životního prostředí, resp. reagování až ve chvíli, kdy vznikne velký malér, není efektivní a už vůbec ne udržitelné.

Aktuální problémy prosazování udržitelného rozvoje dnes

Efektivní rozvoj ekonomiky bez podbízení se nadnárodnímu kapitálu. Za uzlové problémy považujeme:

1. Razantní podporu vědy, výzkumu a vzdělávání, zvláště pak inovačních ohnisek robotika, mikroelektronika, nanotechnologie, informační technologie a biotechnologie.

2. Potřebu prosazovat razantní úspory paliv a energie, snižování závislosti na využívání fosilních paliv, jejichž zásoby se snižují, ceny zvyšují a jejichž vysoká spotřeba vyvolává klimatické změny. Stávajícími obrovskými spekulacními turbulencemi cen ropy se není dobré nechat plést. Úspory paliv a energie nejen v ČR zásadně podvazuje pokračující, státem silně podporovaná expanze silniční a letecké dopravy. Podpora využívání obnovitelných zdrojů energie musí být přiměřená, efektivní. Základní perspektivou je zde využívání sluneční energie - sluneční kolektory pro ohřev vody a perspektivně i fotovoltaické elektrárny. Rostoucí spotřeba, deficit a ceny elektřiny v Evropě mluví o nutnosti stavět další kapacity jaderných elektráren. Z hlediska možností využití tepla k vytápění je v ČR optimální lokalita Blahutovice, z hlediska nákladů a rychlosti výstavby lokalita Temelín. Z dlouhodobého hlediska je pro zajištění energie nezbytné zvládnutí technologie jaderné fúze, která není zatížena významnými externalitami.

3. Zabezpečení přibližné soběstačnosti ČR v potravinách našeho klimatického pásma zemědělstvím šetrným k životnímu prostředí. Kromě toho musí zemědělství plnit úkol udržovat krajinu v kulturním stavu a napomáhat ochraně a postupné obnově územních systémů ekologické stability krajiny (protierozní meze, rozptýlená zeleň, větrolamy, obnova meandrujících vodních toků včetně niv ad.). V rámci zemědělství se přeceňují možnosti

ekologického zemědělství a podceňují negativní dopady geneticky modifikovaných plodin na biodiverzitu (vytlačování původních odrůd, ve svém okolí vylučují ekologické zemědělství).

4. V dopravní politice výrazně preferovat šetrnou a bezpečnou dopravu veřejnou, v první řadě kolejovou (železniční, tramvajovou, v Praze metro, dále trolejbusovou dopravu). Je nutné přestat preferovat silniční dopravu, která způsobuje rozsáhlé, prakticky neřešitelné škody urbanistické, bezpečnostní, environmentální a logistické (ucpané silnice a dálnice). Moře ani velké řeky nemáme. Rozvoj dopravní infrastruktury je nutné odvíjet jednak od potřeby zabezpečit její alespoň prostou reprodukci (vyježděné silnice a železnice jsou až na výjimky nepřijatelné), jednak od určení maximálních hranic efektivní infrastruktury kolejové dopravy (železniční, tramvajové, metra a také trolejbusů) a její přednostní zabezpečování, jednak od nepřijatelnosti prosazovat stavby dopravní infrastruktury dopravně málo či vůbec neodůvodněné, špatně nebo nešetrně trasované. Je nutné urychleně odstraňovat špatné přestupní vazby ve veřejné dopravě, stavět chybějící železniční spojky a triangly, protažení některých tratí k dopravním terminálům či do míst významných dopravních potřeb, chybějící silniční obchvaty měst, odstraňovat nevyhovující sjezdy z dálnic, obnovit provoz na tratích, kde byl neodůvodněně zastaven, postavit několik set chybějících vlakových zastávek. Do budoucna se neobejdeme bez vysokorychlostních tratí ve směrech „Katovice – Ostrava – Přerov – Brno – Praha – Ústí n. L. – Drážďany / Plzeň – Norimberk.“ Nutná je i postupná výstavba sítě cyklistických stezek a ve městech i stezek pro pěší, rozdělování silnic s přechody pro chodce dělicími pruhy, na pro chodce rizikových místech instalovat zpomalovací pruhy a přestavovat křižovatky na kruhové objezdy. Je nutné tvrdě vymáhat dodržování předpisů o bezpečné jízdě autem.

5. Ve stavebnictví je nutné zásadně posílit opravy, údržbu a modernizaci stávajících staveb na úkor výstavby nových staveb na zelené louce, plánovat a uskutečňovat relativně harmonický rozvoj regionů na místo přihlížení nebo i prosazování živelného rozvoje jednotlivých regionů s množstvím škod na urbanismu včetně vyliďování venkova a městských center, vytváření satelitních milionářských městeček bez základního vybavení, obchodních center mimo veřejnou dopravu aj. Je nutné zásadně zvýšit recyklaci stavebních materiálů a odpadů, zastavit výstavbu v záplavových územích, nepřipustit výstavbu, jejíž součástí je energeticky náročná klimatizace ad. Uzákonit a v praxi zabezpečit tzv. skandinávské normy teplotnosti budov a v dlouhodobějším časovém horizontu vytvořit podmínky pro výstavbu objektů v tzv. pasivním standardu, tj. téměř nezávislých na vnějších dodávkách energie k vytápění.

6. Ve vodním hospodářství pokračovat ve výstavbě a modernizaci čistíren odpadních vod. V obcích a osadách pod 500 obyvatel preferovat levné kořenové čistírny. Normu přípustného obsahu fosfátů v odpadních vodách je nutné výrazně zpřísnit. Nahradit přežívající politiku devastace vodních poměrů „*technickými úpravami vodních toků*“ politikou revitalizace vodních toků a říčních ekosystémů a k tomu uzpůsobit i systém financování vodního hospodářství. Zvyšování kapacity koryt vodních toků a hráze proti povodním mají smysl jen u obcí a měst. Mimo obce je nutné prosazovat odsazené hráze proti povodním, mělká koryta vodních toků a řízené rozlivy povodňových vod. Koryta vodních toků je nutné prosazovat vždy drsná (nikoliv hladká), na místě je odstraňování příčných přehrazení vodních toků a zpružnění manipulačních řádů přehrad v zájmu tlumení velkých povodní. Pečlivě je nutno vážit případnou výstavbu suchých poldrů. Není efektivní stavět nové přehrady proti povodním či proti suchu. Základním pilířem protipovodňové ochrany je v praxi uplatňovaný zákaz výstavby v záplavových územích a postupné vymístění zbytných nevodohospodářských objektů z nich (a to i na území obcí).

7. V lesním hospodářství pěstovat prostorově a druhově rozrůzněné porosty s co největším využitím přírodních procesů pestré dřevinné skladby, přirozené obnovy (za předpokladu optimálních stavů spárkaté zvěře) a variability pěstebních postupů, které budou mnohem odolnější nepřízní klimatických změn i běžných poškozovatelů lesů. Omezit holoseče podporou a zaváděním přírodě blízkých způsobů hospodaření (např. podrobní hospodářský způsob s uplatněním výběrných principů) a to diferencovaně podle přírodních podmínek a druhu vlastnictví. Potlačovat cizí invazní druhy rostlin a živočichů v přírodě. Podporovat vznik sítě bezzásahových lesních ploch, jak o to usilují některé územní spolky, zejména ČSOP.

8. Zásadně zefektivnit územní plánování. Územní plánování nelze pojímat jako nástroj průmyslového rozvoje (převažovalo v 70. a v 80. letech), ani ho odmítat, jak se dělo ve velkém v 90. letech, ani jako nástroj prosazování staveb porušujících zákony na ochranu životního prostředí a veřejného zdraví (typické od roku 1998) a někdy i zdravý rozum. Územní plánování musí být v první řadě nástrojem ochrany veřejných zájmů, veřejného zdraví, ochrany životního prostředí a sladování využití území včetně nezbytné výstavby. Jeho součástí musí být i harmonizace rozvoje technické infrastruktury a osídlení. Je nutné přísně chránit veřejnou zeď ve městech.

9. Zásadně zpřísnit ochranu zejména zemědělské půdy před záborů i před znehodnocováním vodní či větrnou erozí, hutněním těžkou zemědělskou mechanizací, nadměrnou chemizací apod.

Ekonomické zabezpečení udržitelného rozvoje:

1. Nahradit hodnocení efektivnosti ekonomiky na základě kontraproduktivního ukazatele hrubý domácí produkt (HDP) jedním z indexů udržitelného blahobytu (ISEW) a ekologickou stopou (dnešní ČR má ekologickou stopu orientačně 2,5x větší než je ekologicky únosné). Místo HDP prosazovat kvalitativní rozvoj lidí.

2. Do výdajů veřejných rozpočtů zavést pořádek a zamezit neefektivnosti. Je nutné zajistit základní potřeby obyvatelstva, nikoliv kapitálu. Efektivní rozvoj ekonomiky přitom nelze podvazovat. Nepřijatelné jsou mimo jiné dotace z veřejných rozpočtů a daňové úlevy na podporu opatření, která poškozující životní prostředí. Financování bezplatného školství lze zajistit na základě dotací ze státního rozpočtu jako je tomu dnes nebo na základě placení povinného vzdělávacího pojištění (obdoba zdravotního nebo sociálního pojištění dnes nebo obdoba parafiskálu z dob reálného socialismu, jež byl svým ekonomickým obsahem příspěvkem zaměstnavatele na zajištění školství, zdravotnictví a základního sociálního zabezpečení).

3. V daňové oblasti výrazně progresivně zdaňovat vysoké příjmy a velké majetky. Dále je nutné výrazně zdaňovat spekulaci na finančních trzích (Tobinova daň), luxusní spotřebu, komerční reklamu a aktivity vážně poškozující zdraví lidí a životní prostředí, zejména cigarety, alkohol, těžbu paliv a surovin, paliva a energii získávanou z fosilních paliv, pohonné hmoty, silniční a leteckou dopravu. Osvobození paliv a energie včetně pohonných hmot od zdanění je nepřijatelné. Otevřená i skrytá finanční podpora využívání energie poškozující životní prostředí a veřejné zdraví. Tzv. obchod s povolenkami na emise oxidu uhličitého CO₂ je problematický, neboť umožňuje spekulaci. Efektivnější je přímo zdanit emise CO₂, nejlépe prostřednictvím zdanění fosilních paliv podle obsahu uhlíku, jehož oxidací CO₂ vzniká. Tzv. první etapa ekologické daňové reformy, jež byla součástí Topolánkova batohu, svůj účel nesplnila, neboť všichni významní spotřebitelé uhlí, plynu a elektřiny, byli od ní osvobozeni. Je naprosto nepřijatelné stanovovat individuální daňové sazby (někdejší odvod volného zisku z dob reálného socialismu je zde špičkou ledovce), nutit podniky, aby ve veřejném zájmu své ztráty financovaly ze svých odpisů, jak se dosud dělo např. v železniční dopravě. Je nutné rozšiřovat daňové úlevy prospěšné životnímu prostředí a rušit daňové úlevy škodlivé k životnímu prostředí a daňové úlevy vůči životnímu prostředí rozporné (např. u tzv. silniční daně),

4. V cenové oblasti je nutné provádět důslednou antimonopolní regulaci, v první řadě cen služeb technické infrastruktury s přirozeným monopolem, dále obchodních řetězců. Monopolně vysoké zisky jsou nepřijatelné. Nepřijatelné jsou ale i nízké ceny komodit, způsobené množstvím dotací, daňových úlev nebo nezahrnováním externalit, které vážně poškozují životní prostředí, v první řadě spotřeba paliv a energie z fosilních zdrojů, silniční a letecká doprava. Zatímco silniční dopravu zásadně zvýhodňují všechny tři výše uvedené faktory, vysoké podhodnocení cen paliv a energie způsobují především nezaplatněné externí škody na životním prostředí způsobené druhým jejich spotřebou, leteckou a vodní dopravu zásadně zvýhodňuje její osvobození od placení spotřební daně na pohonné hmoty. Mezinárodní dopravu pak neodůvodněně zvýhodňuje osvobození mezinárodní veřejné dopravy od placení daně z přidané hodnoty včetně paliv a energie, které spotřebuje na základě starých mezinárodních mnohostranných smluv. Je nutné prosadit zrušení těchto škodlivých smluv. Posílíme tak i ekonomiku regionů, neboť dálková přeprava zboží se prodraží. Zavedený trh s elektřinou je problematický, neboť svými spekulativními účinky rozvrací elektrizační soustavu a zvyšuje cenu elektřiny v ČR. Podobně trh se zemním plynem. Je nutné prosazovat odstoupení od trhu s elektřinou a s plynem.

5. Potírat lichvu.

6. Východiskem ochrany životního prostředí musí být analýza hlavních problémů ochrany životního prostředí a možných cest jejich řešení. Na jejím základě se stanovují nezbytné cíle ochrany životního prostředí a nástroje jejich zabezpečení. Tyto cíle a nástroje je nutno stanovovat realisticky, resp. škodí jak nenáročné cíle (pak se obvykle pro ochranu životního prostředí mnoho neudělá), tak nereálně náročné požadavky (pak se nesplní nebo se splní za cenu neodůvodněně vysokých nákladů a někdy i za cenu způsobení škod na životním prostředí jinde), tak chybně stanovené cíle (klasický boj proti jaderným elektrárnám, některé druhy podpor využívání obnovitelných zdrojů energie, politika nezasahování proti škůdcům, např. v druhotných stejnověkových smrčínách národního parku Šumava). Nebezpečné je používání nevhodných nástrojů zabezpečení realizace stanovených cílů ochrany životního prostředí, resp. udržitelného rozvoje. Klíčovými nástroji jsou emisní, imisní, depozitní, územní a další ekologické limity, posuzování vlivů na životní prostředí významných projektů a koncepcí, environmentální daně, pro přírodu, krajinu, obce a města proekologické územní plánování. Při jejich stanovování a následném vymáhání je nutné respektovat i jejich ekonomické, sociální a další možné dopady. Poplatky za znečišťování životního prostředí a využívání přírodních zdrojů zatím byly stanoveny vesměs příliš nízko, aby stimulovaly aktivní ochranu životního prostředí. Uplatňování obchodu s právy znečišťovat se zcela minulo účinkem, neboť bylo velmi špatně nastaveno. Připravovaná druhá etapa obchodování s emisními povolenkami je sice nastavena lépe, ale odhalí základní nedostatek tohoto obchodování – rozvracení energetiky a dalších na emise CO₂ náročných činností, jejich částečný přesun do chudých zemí ad. Projeví se jako nástroj neoklasické ekonomie hlavního proudu vážně poškozující chudé země, může urychlit i kolaps vyspělých zemí západu. Na místo prosazování neefektivního obchodu s emisními povolenkami na CO₂ je nutné prosazovat

výrazné zdanění emisí CO₂ v rámci ekologické daňové reformy, ale také razantní úspory paliv a energie, za podmínky dodržení platných bezpečnostních norem jadernou energetiku, kolejovou dopravu apod. Zavedený trh s elektrinou v první řadě zhoršuje stabilitu elektrizační soustavy.

7. Důsledné promítání kritérií ochrany životního prostředí do jednotlivých odvětvových i průřezových politik státu, v ČR prakticky nerealizovaný tzv. Cardiffský proces.

8. V rámci možností by ČR měla podporovat pozitivní a odmítat negativní trendy v environmentální politice EU.

9. Vychovávat obyvatelstvo k mnohem větší odolnosti vůči manipulacím všeho druhu.

Možnosti a rizika prosazování udržitelného rozvoje

V podmínkách tržní demokratické pluralitní společnosti by mělo jít o demokratický dialog i s rizikem možných pohybů zpět. Otevřená i skrytá cenzura je nepřijatelná, otevřená cenzura je navíc dnes i prakticky technicky neproveditelná. Jednou z klíčových otázek zůstává, jak čelit dominujícím manipulacím nejrůznějšího druhu. Imunní zde nejsou ani mnozí členové a funkcionáři KSČM, viz časté prosazování staveb vážně poškozující veřejné zdraví a životní prostředí a někdy i zjevně ekonomicky neodůvodněných nebo špatně lokalizovaných. Prosazování vedení dálnic přes obce a města či přírodně cenná území je jen špičkou ledovce. Požadavkem číslo jedna je neškodit, ve jménu čehokoliv. Přístup „*kvůli ekonomickému růstu a (často i údajně) kvůli vyšší zaměstnanosti se musí životní prostředí a veřejné zdraví obětovat*“ je nepřijatelný.

Výše načrtnutá politika vytváření základů moderního socialismu a udržitelného rozvoje nemusí být a zřejmě také nebude příliš podporována ze světa, i když pravděpodobný drsný průběh klimatických změn zde může situaci citelně změnit. Zájmy jednotlivých států jsou značně různé. Zvláště USA může být trnem v oku, byť je stále zřejmější slepá ulička militarizace a snah USA o světovládu. Lidstvo ji ale nemusí přežít. Československo počátkem 90. let 20. století neoficiální výzvu tehdejších zemí EU vymyslet lepší systém než byl tehdejší kapitalismus i tehdejší reálný socialismus ostudně ignorovalo. EU se sice snaží být lídrem v úsilí o udržitelný rozvoj, leč její reálná ekonomická i politická role ve světě klesá a v samotném úsilí o udržitelný rozvoj se dopouští vážných chyb (ekonomický liberalismus, problematický vztah k jádru, ke kůrovci v NPS, prosazení trhu s elektrinou či obchodu s emisními povolenkami). Pokud by úsilí EU o udržitelný rozvoj vedlo k omezení plýtvání v samoučelné konzumní spotřebě, bylo by to dobré. Prosazování zbídačování neprivilegovaných vede nutně do katastrofy, a to nejen vzhledem k potřebě prosazovat o udržitelný rozvoj. Chudé země s velmi nízkou životní úrovní budou nutně aspirovat na základní civilizační vymoženosti. Platilo, platí a bude platit, že bída je základním nepřítelem životního prostředí a vylučuje udržitelný rozvoj. Bez jejího reálného potření na celém světě je udržitelný rozvoj nereálný.

Stupňující se světová ekologická krize, zvláště pak narůstající klimatické změny, můžou přerůst ve světovou klimatickou katastrofu. Samozřejmě se nevyhne ani ČR, byť jí nehrozí zatápění nízkopoložených pobřežních oblastí stoupajícím mořem. Rostoucí počet uprchlíků ze zatápěných nízkopoložených pobřežních oblastí se jistě nevyhne ani jí.

Příhodná poloha ČR v mírném klimatickém pásmu uprostřed Evropy dostatečně vysoko nad mořem a bohaté zkušenosti 40 let budování základů socialismu včetně vyvolání mnoha vážných ekologických problémů a bohaté zkušenosti s jejich řešením a neřešením dávají naději, že by se prosazování udržitelného rozvoje mohlo začít dařit. Chybí tu zatím subjektivní faktor. Levice zatím mnohé problémy ochrany životního prostředí a veřejného zdraví vážně podceňuje a zelení je prodali za pár koryt.

Závěr

Pokud by se demokratizaci, socializaci a ekologizaci rozvoje ČR dařilo prosazovat, za příznivé mezinárodní situace by bylo možné přistoupit k rozvoji moderního socialismu spojeného s prosazováním udržitelné ekonomiky a způsobu života již více méně na jeho vlastní bázi, včetně zásadního omezení nepravých (falešných) lidských potřeb, radikálního zkracování pracovní doby a mnohem většího zaměření na bezprostřední rozvoj lidí. Vědeckotechnický pokrok již dost dlouho umožňuje bez větších problémů uspokojovat základní hmotné potřeby všech lidí na Zemi a vytvářet podmínky pro jejich všestranný rozvoj, ale jen za podmínky, že není zneužíván proti lidem – ve jménu zisku, sobectví, hlouposti či blíže nevyhraněné prosperity atd. Již dnes v rozvinutých zemích není problémem nízká, ale vysoká úroveň ekonomiky, její zaměření na obsluhu stále obludnější mašinérie zvané moderní civilizace místo aby pomáhala rozvíjet humanismus a kultivovat lidi. Úroveň výrobních sil již dost dlouho umožňuje postupně přesouvat rozhodující lidské aktivity z materiální oblasti (rozuměj z převažujícího boje o přežití včetně rozsáhlého uspokojování umělé reklamou rozněčované touhy po všem možném, často nedosažitelném, prestižním či přímo škodlivém balastu) do duchovní (není tím myšleno náboženské) oblasti. Nutnou, ale ne postačující podmínkou přechodu k udržitelné společnosti je, že rozvoj výrobních sil nebude sloužit potřebám sebezahodnocování kapitálu, ambiciózním budovatelským snahám elit podle hesla „dohonit a předhonit“ či dokonce „dobyť a podmanit si svět.“. Od okovů kapitálu osvobození lidí

by se pak mohli, ale nemusí v převažující míře věnovat svému rozvoji jako primárnímu a bezprostřednímu cíli, samozřejmě v závislosti na svých schopnostech a zájmech. Mohl by tak skončit boj o přežití v intencích K. Marxe.

Zde je třeba uvést jedno velké „ale“. Marx a Engels oprávněně předpokládali, že pokud bude mezi dělnictvem a dalšími neprivilegovanými vládnout tehdy běžná otřesná bída, jejich důstojný život bude zákonitě vyloučen. Odstranění bídy je ale pro důstojný život podmínkou pouze nutnou, rozhodně ne postačující. Konečně, dokazují to dějiny celého reálného socialismu, klasicky v ČR. I když se již v 50. letech podařilo dát všem lidem práci a odstranit bídu, k rozumnému (dobově socialistickému, perspektivně udržitelnému) způsobu života to nevedlo ani dole, viz rostoucí spotřeba cigaret, alkoholu, otylost atd., ani nahoře. Už v roce 1968 se jako jeden z falešných cílů reformy socialismu objevil cíl „spotřebního socialismu“, tj. v hmotné spotřebě dosáhnout silně plýtvající konzumní společnosti. Pozvolný ústup potřebám konzumerismu v 70. a v 80. letech neměl se socialismem nic společného. Vidina konzumní společnosti na západoevropské úrovni, byla jedním z příčin protisocialistického převratu v listopadu 1989 a následné exploze sobectví. Samotné zajištění přiměřeného hmotného dostatku nemusí vůbec vést k udržitelnému způsobu života, ale jen ke konzumní společnosti, přičemž nejsou vyloučeny ani ještě horší varianty včetně fašismu.

Materiální výroba (průmysl, zemědělství, stavebnictví ad.) by nezmizela, ale dramaticky by se změnila, podstatně by se zmenšila a restrukturalizovala směrem k uspokojování pravých lidských potřeb při zásadním omezování plýtvání ve výrobě, distribuci i hmotné spotřebě. Zaměstnávala by mnohem menší počet lidí než dnes při podstatně kratší pracovní době, nebylo by jejím cílem zabezpečovat samoučelnou konzumní spotřebu, sloužila by především rozvoji tvůrčích schopností lidí.

Reálné mohou být ale i zcela jiné scénáře včetně zničení či zásadní barbarizace lidstva, nejen v důsledku narůstající klimatické katastrofy.